

NÔUKOCUDE KÔRGEM KOOOL

NR 5

MAI

1941

SISU

1. R. LAANES: HERAKLEITOS (ARTIKKEL) 259
2. A. BACH: GRAAFILISED TEHNIKAD (ARTIKKEL) 274
3. R. RÄNK: NÕUKOGUDE KODAKONDSUSE ÕIGUSEST.
(ARTIKKEL) 285
4. L. KLJATSKO: KOMMUNISTLIKU NOORSOÕHINGU OSA
ÜLIKOOI POLIITILISES KASVATUSTÖÖS 299
5. E. ROOSAARE: LAENATUD LOENGUVIHK (VESTE) 304
6. RINGVAADE 308

KUNSTIREPRODUKTSIOONE:

E. VIIRALT'ILT, Ü. KÄRNER'ILT, A. BACH'ILT, E. LEPALT JA
E. TIIDO'LT.

„Nõukogude Kõrgem Kool“ ilmub 10 nr. aastas. Toimetus Üliõpilas-
majas, tuba nr. 27. Vastutav toimetaja F. Issak, Tartus, 21. juuni tän. 8—3,
telef. 38-68.

Toimetuse kolleegium: L. Roots, K. Ristikivi, H. Kalmet, V. Siska
ja V. Alumäe.

Talitus: RK „Teaduslik Kirjandus“ Tartu, Ülikooli 9—2, telef. 27-24.
Palutakse pöörduda kaastöö asjus otse toimetuse aadressil.

E. VIIRALT

NOOR ARAABIA POISS
Mezzotinto 1941

Kõigi maade proletaarlased, ühinege!

Kõukogude Kõrgem Kool

ENSV KÕRGEMATE KOOLIDE HÄÄLEKANDJA

NR 5

MAI

1941

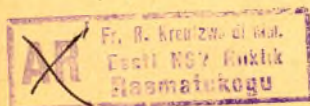
ENSV
Riiklik Avalik
Raamatukogu

R. LAANES

HERAKLEITOS

Lukianos toob oma teoses *Filosoofide oksjon* orjadena kaubaturule muude filosoofide hulgas ka ühe iseäraliku paari, kellest üks aina naerab kõige üle ja teine järelejätmatult pisaraid valab. Esimene on Demokritos, kellele tema „aatomitantsu“ õpetuse pärast omistati hilisel ajal piiratud üleolekut kõikidest võimalikudest inimlikkudest askeldustest, sest need on kõik tühised, võrreldes „tühjuse ja aatomitega“, ja teine on Herakleitos, sünge, nuttev, inimpõlgur. Kurvaks teeb teda lootusetus kõige tunnetatava mööduvuse pärast ja inimpõlguriks — ta teadmine ümbritsevate inimeste rumalusest. See nende kahe filosoofi kõrvutamine ei ole Lukianose ohjeldamatu fantaasia vili, vaid hilisel ajal tõepoolest nimetati Demokritost naervaks ja Herakleitost nutvaks filosoofiks. Need lisanimed on kummalegi vaevalt eriti tunnuslikud, ent meile on seejuures ometi väga huvitav, et mõlemat antiikaja suurimat pioneeri loodusteadusliku vaatluse ja praegusaegse mõtlemise alal on nii lähedalt kõrvutatud juba antiikajal.

7. sajandi lõpul sündis Kreeka riikluses, mille kandvaks organisatsiooniliseks ühikuks oli linn, st. linnriik, põhjalik murrang. Järgest elavnevast kaubandusest, mis baseerus mereliiklusel, sõltus kreeka linnade, nende hulgas eriti Joonia linnade kiire ja võimas majanduslik tõus. See jõukuse tõus avaldas ka kohe väga elavat

3376

mõju linnriikide poliitilistele jõuvahekordadele. Uusjõukad, kaupmehed, loomulikult ei tulnud põliste aristokraatide hulgast, vaid pigem linnakodanluse hulgast, ja need pretendeerisid nüüdsest peale ka poliitiliselt juhtiyale seisundile. Nii varises kokku sajandeid kestnud aristokraatide ainuvalitsus, andes oma koha türanniale, missugune riigivorm on läbilõikes kõige iseloomustavam Hellase riikühikutele 6. sajandil enne meie ajaarvamist.

Kõige õitsevam ja lajutavam Joonia linnadest oli 6. sajandil Miletos.¹ Tema peamine jõud seisnes laevanduses, mis võimaldas talle luua kaubasademeid tolleaegse kultuurmaailma perifeeria-tega ja ajada rikkusttoovaid harusid igas võimalikus suunas. Olgu ainult nimetatud, et mileetlaste kand oli tugevasti kinnitatud Musta mere viljakatele ja rikastele randadele, et Egiptuses oli Naukratis nende kindlaks baasiks ja et Lõuna-Itaalia olulisem kaubalinn Sybaris oli Miletosega kaubaliidus. Nagu muidki linnriike, nii valitsesid ka Miletost türannid, nimetagem siinkohal Thrasybulost ja hiljem Histiaios, kelle valitsemine tugines võimuahnele ja jõukale tõusikklassile.

Kirjeldatud tingimustes hakkab oma esimesi pungi ajama antiik-kreeka vaimulaadi olulisem osa — filosoofiline meditatsioon. Esimesi Miletose ja sellega üldse vana-kreeka filosoofe, kellest meieni on säilinud kolm nime Thales, Anaximandros ja Anaximenes, köitis esijoones maailma tekkimise ja saamise probleem. Selle oma kosmogoonilise sihiasetuse tõttu püüdsid nad välja mõtelda mingi ürgaine või ürgpõhjuse, millest on loodud maailm ja terve elu. Sama sihiasetus aga sundis neid ka pöörama oma pilgud kõigepealt füüsilise, empiirilisel tajutava looduse kui võimaliku vastuseandja poole. Loomulikult eeldas see siis looduse süvenenud vaatlust ja uurimist, loodusteaduslikku meetodit. Nii said need esimesed loodusfilosoofid eksaktsete teaduste eestvõitlejateks, kuigi esialgu veel väga primitiivsetes tingimustes ja küllaltki algelise loogikaga.

Nimetatud kolmest filosoofist esimene, Thales (umb. 600 enne meie ajaarvamist), ei olevat ise midagi kirjutanud, vaid oma vaatluste ja meditatsioonide tulemused ainult dotseerides oma õpi-

¹ Vt. näit. ka *Cambridge Ancient History*, vol. IV, lk. 88 jj. Samas küllaldase ülevaatlikkusega kirjeldatud ka muude Joonia linnade areng.

lastele edasi andnud. Kõige moondumis- ja siis ka kujundamisvõimelisema „elemendina“ pani Thales tähele vett, mis on ju normaalolukorras vedel, mis aga võib muutuda hõlpsasti kõvaks kehaks ja samuti auruks. See igapäevases elus sagedasti kohatav vee metamorfoos viiski Thalese oletusele, et maailm tema kõvakehalistes, vedelikulistes ja gaasilistes osades on saadud ja loodud veest. Thalese noorem kaasmaalane *Anaximandros* (611—545) peab maailma algkujundajaks mingit määramatut algelementi. Viimane Miletose koolkonnas on *Anaximenes*, kelle konkreetseks, empiirilisel tajutavaks algsubstantsiks on õhk.

Nende kolme mileetlasega liidetakse tavaliselt Ephesose kodanikku *Herakleitos*, kelle lähemale vaatlusele kuulub käesolev kirjutus. See ühendamine on sõltuv asjaolust, et ka Herakleitos avastas oma algelemendi, nimelt tule, kuid sisuliselt tähendab Herakleitose filosoofia ometi määratut arenemist, tema tuli pole ainult meile tuntud tuli kui füüsikaline nähtus, vaid vähemalt samavõrd ka filosoofiline sümbol tema poolt õpetatud igavese liikumise ja muutumise tähistamiseks, milline õpetus õigustab teda olema „kõige selgem kreeka dialektika esindaja“². Ent enne tema õpetust mõni sõna veel tema kaasajale ja ümbritsevatele tingimustele, millest võrsus tema filosoofia põhimine osa.

Herakleitose kodulinn Ephesos kuulus Joonia rikkaste linnriikide seeriasse, suutmata ometi võistelda tegutsemisagara ja järjest uusi kaubaturge leiutava Miletosega. Siingi kukutati umbes aastal 600 vanade aristokraatide võim ja terve kuuenda sajandi jooksul valitsesid linna mitmed türannid. Sajandi keskel muutus Pärsia mõju Väike-Aasia läänerrannikul järjest tugevamaks, jäi aga esialgu talutavaks, sest linnriikide isevalitsuslik kord jäi üldjoontes puutumatuks. Seejuures ei ole ka võimatu, et türannid kasutasid koguni oma võimu tugevdamiseks lähedaste Pärsia riigivõimu esindajate abi. See Pärsia domineerivus muutus aga sajandite vahetusel otseseks tungiks läände, mis põhjustas kõige teravama refleksi, „Joonia mässu“ ja mis muutus 5. sajandi algul otsustavaks sõjaks Hellase ja Pärsia vahel.

---

² *Kratki otšerk istorii filosofii*, Moskva 1940 (antiikosa autor *V. Svetlov*), lk. 18.

Selles poliitilises olukorras elas siis filosoof Herakleitos, Blossoni või teistel andmetel Herakoni poeg³. Ta kuulus põlisesse basiliidide sugukonda, mis nimetas end ka kodriidideks, s. t. Ephesose linna müütilise asutaja Androklose järeltulijateks — oli ju viimane kreeka mütoloogias tuntud Kodrose, Ateena viimase kuninga poeg.

Hoolimata basiliidide kui juhtiva aristokraatide haru langusest, oli linnriigi kõrgem preestriamet selles perekonnas päritav veel hiljemgi ja nii jutustatakse, et Herakleitos olevat oma venna kasuks loobunud basileuse, ohvrikuninga, ametist⁴. Muid puhteluloolisi andmeid on meil temast vähe. Ometi informeerib meid Diogenes Laërtius (1. 1.), et Herakleitose olulisemad aastad olnud 69. olümpiaad, s. t. 504—500 enne meie ajaarvamist. Sellest võiks oletada tema sünniaastaks u. 540, surma kohta aga on meil võimalusi midagi kindlamat öelda ainult teatavate filosoofiliste võrdluste abil. Vaevalt võis ta surra enne aastat 470.

Ühe jutustuse järgi olnud Herakleitos erandlik oma noorusest peale ja sama vaimulaad näib tal olevat püsinud ka hiljem. Kahjuks ei tunne me lähemalt tema vahekorda Ephesose linnaga, ega anna ka selle linna ajalugu meile suuremaid võimalusi oletusi teha Herakleitose kohta, kuid säilinud fragmentides esineb ta meile kui kõige leppimatum Ephesose linnriigis valitseva poliitilise võimu vaenlane, sest selle teostajad tunduvad talle vääritud ja halvad. Kord ütles ta põlastavalt⁵: „Ephesoslased, ma tahaksin, et teie rikkus ei jätaks teid kunagi maha, sest nii tuleb (kõige paremini) nähtavale teie kuritegevus.“ Erilise vihaga täitub filosoofi meel, kui Ephesose linn saadab oma piiridest välja tema parima sõbra

³ Diogenes Laërtius IX 1.

⁴ Antisthenese järgi Diog. Laërt. IX 6.

⁵ H. Diels, *Fragmente der Vorsokratiker*, I, 5, tr. (välja andnud W. Kranz), 1934, Berlin. Fragm. 125 a. Sellesse teosesse on koondatud Herakleitose kohta käivad antiikautorite tsitaadid ja kõik temast säilinud fragmendid. Esimene teaduslikult korraldatud Herakleitose eriväljaanne on ilmunud J. Bywater'i poolt *Heracliti Ephesii reliquiae*, 1877, mida kasutatakse tänini Dielsi teose kõrval teadusliku baasina. Siinjuures olgu tähelepanu juhitud ka teosele *Antitsnaja filosoфия*, Moskva, 1940, ilmunud ÜK(b)P KK Kõrgema Parteilise Kooli väljaandel. Teoses leidub valik Herakleitose eluloolistest ja õpetust resümeevivatest allikatest ja kõik senise teaduse poolt ehtsaks tunnustatud fragmendid, kõik need venekeelses tõlkes.

Ü. KÄRNER
A. Bachi õpilane

VILEPUHUJA
Kuivnõel 1941

Hermodorose⁶, nähtavasti mingi rahvaotsuse tagajärjel. Seda ei anna Herakleitos oma kodulinnale kunagi andeks ja ta ütleb: (fragm. 121): „Ephesoslased on väärt, et nad kõik pooksid end viimse meheni üles ja jätaksid siis oma linna noorusest rammetute kätte maha, sest on nad ju endi hulgest kõige väärtuslikuma mehe Hermodorose välja ajanud, öeldes seejuures: Meie hulgas ärgu olgu ühtegi väärtuslikku meest ja kui mõni ongi, siis elagu see mujal, aga mitte meiega koos.“

Need ja muud selletaolised väljendused ongi jätnud Herakleitosest ettekujutuse kui täielikust inimpõlgurist, kellele on vastikud ta kaaskodanikkude, „rumala ja mõistmatu massi“ igasugused askeeldused. Et see ümbritseva keskkonna täielik põlastamine arenes edasi ka oma filosoofiliste eelkäijate teadusliku mõistmatuse täieliku vihkamiseni, seda näeme allpool.

Herakleitos on oma eluajal kirjutanud üheainsa raamatu, pealkirjaga „Loodusest“⁷. Meieni on sellest säilinud ainult väheseid fragmente üksikute tsitaatide näol, arvult kõik kokku 126, millele lisandub teatav hulk, mida peetakse üldiselt võltsituks. Nendest fragmentidest helgib meile vastu vaim, kellel on raske koolutada oma tunglevaid mõtteid tavalistesse, korrapärastesse lausetesse, mida esimesel lugemisel suudaksid taibata kõik. Poetilises lennuhoos kasutab ta julgeid ja sageli tumedaid võrdlusi, ammutab mõistesümboloid ta enda poolt arvustatud mütoloogiast ja teritab oma väljendust hoolimatute antiteesidega. Nii „nagu valitseja, kelle päralt on Delphi oraakel (sc. *Apollon*), ei näita midagi kätte ega varja midagi, vaid laseb ainult aimata (fragm. 93)“, nii ei lase ka Herakleitos lugejat endale liiga ligi, vaid annab talle oma tõde kujutlusrikkas keeles ainult mõista. Sellega muutub ta üheks problemaatsemaks kreeka autoriks üldse, kelle interpretatsiooni ümber on alanud vaidlused juba antiikajal ja need on kestnud tänini. Nii juhib juba *Aristoteles*⁸ tähelepanu tema süntakti-

⁶ Sama Hermodorost on juba antiikajal peetud Rooma „12-tahvli seaduse“ kaastegijaks, millest sõltuvalt on tahetud ka Herakleitose eluaega lükata u. 50 aasta võrra hilisemasse aega. Hermodorose kohta vt. *Plinius Natur. Hist.*, XXXLX 1. Tänapäevalgi on sellesse usutud, vt. selle vastu *Pauly-Wissowa, Real-Encyclopädie*, VIII, 1, col. 504.

⁷ „*Physis'est*“, tõlgitud ka „*Kõiksusest*“ (näit. *W. H. S. Jones: On the Universe*).

⁸ *Rhet.* III 5. 1047 b 11.

listele konarlustele ja Theophrastos⁹ olevat väitnud, et Herakleitose laused olevat paiguti lõpetamata, paiguti aga segaduses kirjutatud. On siis kergesti kujuteldav, et kui kreeka filosoofid, kes elasid ainult poolteist sajandit pärast Herakleitost, leidsid raskusi Herakleitose tekstiga, mis neil oli siiski täielikult kasutada, siis on raskusi veel palju rängemalt kogunenud tänapäeva lugejale, kes saab tutvuda ainult üksikute fragmentidega, mille väljendusviisi tumedusest ja raskeltmõistetavusest annavad ehk teatava ettekujutuse ka käesolevas tekstis esitatud tõlkekatsed. Herakleitose ülimalt raskepärane stiil on talle andnud lisanime „Tume“ ja seda juba kaunis varasel ajal¹⁰.

Herakleitose väljendusviisi tumedusest sõltub esijoones fakt, et ta on saanud kõikidel aegadel erisuguse tõlgitsuse osaliseks ja et temast on endale tuge otsinud väga mitmesugused täiesti vastakad mõttesuunad. Tema õpetuse tõlgitsusel ei ole ka mingit ühtsust teaduses, paljud eri õpetlased on püüdnud temast hoopis erinevaid tendentse välja lugeda, langedes seejuures sageli kõrvale konkreetsest materjalist — Herakleitose fragmentidest. Selletõttu jääb meil siis ainukeseks võimaluseks väljuda ainult allikmaterjalist, Herakleitosest enesest.

Fragmendis, mis on nähtavasti teose algus, ütleb Herakleitos kogu oma filosoofilise süsteemi kohta (fragm. 1): „Selle maailmaseaduse (logose) kohta, mida me siin esitame, on inimeste enamik alati mõistmatu, ja seda niihästi enne selle õpetuse kuulmist, kui ka siis, kui nad sellest kuulevad. Sest kuigi kõik nähtused toimuvad selle maailmaseaduse järgi, sarnanevad nad ometi kogenematutele, kui nad ka püüavad nendes sõnades ja asjades kogemust võita, mida ma siin arutan, eritledes iga nähtust tema loomuse järgi ja kõneldes sellest, missugune on tema olemus.“¹¹ Nii näeme mingi „logose“ tulipunkti asetamist. Sellest logosest on kinni haaranud mitmesugused metafüüsikud vanal ja uuel ajal ja tahtnud

⁹ Theophrastose seisukoht on meile säilinud ainult Diog. Laërt. IX 6 kaudu.

¹⁰ Kr. keeles 'skoteinós'. Herakleitose keele kohta üldse vt. B. S nell, *Die Sprache Heraklits*, Hermes LXI, 1926, lk. 353—381.

¹¹ Selle fragmendi hoopis teissugune tõlgitsus E. L o e w, *Heraklit von Ephesos, der Entdecker des empirisch-physikalischen Weges der Forschung*, Reinisches Museum N. F. LXXIX, 1930, lk. 124—134.

teha Herakleitose mingiks transtsedentse logose õpetajaks. Eriti on siin „teened“ stoikutel, kes on ka muidu tuntud kui meistrid eelkäijate filosoofia mugandamisel. Selletõttu peame ka eriti valvel olema igasuguste Herakleitose kohta käivate teadete eest, mis on meile kuidagi vahendatud stoikute läbi¹². Ometi tähendab see logose toonitamine ilmselt ainult teatava üldise maailmaseaduse olemasolu konstateerimist¹³, seaduse enda selgitamiseks aga on määratud terve tema filosoofiline õpetus.

Selle filosoofilise õpetuse põhituumaks on kindlasti üldtuntud Herakleitose lause: „Kõik voolab (*panta rhei*), kõik on saamine.“ Nii on maailmaseaduseks tõde, et kõik voolab, kõik liigub ja areneb, kõik on igaveses muutumises, igaveses saamises ja kadumises. Ükski meie meeltega tajutav objekt ei püsi samana, kuigi me oma silmadega igal eri momendil ei suuda seda muutumist tajuda. Püsimist, muutumatust ei omista Herakleitos ühelegi konkreetsele, meid tajutavalt ümbritsevale nähtusele ja vastupidi kõikidele metafüüsikutele nii filosoofide kui tänapäevaste Herakleitose-uurijate seas võime väita, et midagi „kõrgemat“, püsivat, mis ei allu sellele kõikvõimsale logosele, ei ole Herakleitos püüdnud leida ka mitte kuskil mujalgi kui selles meile tajutavas maailmas. Nii ütleb ta sümboliseerides (fragm. 91) „Kahte korda ei ole võimalik astuda samasse jõkke“, sest (fragm. 12), „neile, kes astuvad samasse jõkke, voolavad peale ikka ja jälle uued veed“. Sama võrdlust tarvitades (fragm. 49a): „Me astume samadesse jõgedesse ja ei astu mitte, meie oleme ja ei ole mitte.“

Nagu juba öeldud, on selle igavese muutumise, saamise ja kadumise kandjaks, maailmade igaveseks „algelemendiks“ Herakleitose filosoofias tuli. Ta ütleb (fragm. 30): „Seda maailma, mis on sama kõikidele, ei ole teinud mingi jumal ega inimene, vaid ta on alati olnud ja on ja saab olema igavesti elav tuli, mis hõõgub mõõtude

¹² Vt. ka W. H. S. Jones, *Hippokrates IV*, „Loeb Classical Library“, London, 1931, lk. 458. Cicero, *De Natura deorum I*, 15, ütleb sellelaadse stoikute tegumoe kohta: „Teises raamatus tahab ta (sc. Chrysippos) kohandada Orpheuse, Musaiose, Hesiodose ja Homerose lugusid sellele, mis ta ise kõneles esimeses raamatus jumalate surematusest, et ka kõige vanemad autorid, kes seda ei aimanudki, paistaksid olevat stoikud.

¹³ Kõiksuse seadusena mõistab Herakleitose logost ka *Kratki otšerk...*, lk. 14.

järgi (s. t. seadusepäraselt) ja kustub mõõtude järgi.“¹⁴ Olgu siinkohal tähendatud, et *Lenin* on *Filosoofilistes vihikutes* nimetanud seda lauset „dialektilise materialismi põhimõtete väga heaks formuleeringuks.“

Nagu tuleleek võtab endale kõige vahelduvamad kujud, heites vahetpidamatult lõõma igas suunas ja vaibudes jälle, nagu ta on elustav ja viljastav soojus ja kahjustav, ohtu toov loodusejõud, nagu tema läbi toimuvad kõige silmanähtavamad ainemuutused põlevast ainest tuhaks ja söeks, suitsuks ja soojuseks, nii on igavesti arenev ja muutuv terve maailm, mis temast saadud. Meil pole võimalust mõista Herakleitose tuld algelemendina Hesiodose maa, Thalese — vee, Anaximenese — õhu laadis, sest tuli on temal kõike elutseva ja kõike hävitava „elemendina“ sümboliks looduses igavese võitluse, vastuolude ja nende üleminekute, katkestamatute muutuste tähistamiseks.

Tuli ise on elemendina igavene, kuid ka tema muutub, õigemini, temas toimub pidev areng. Herakleitos kõneleb ülesviivast teest ja allaviivast teest. Puhas absoluutne tuli muutub tema vastandiks veeks (mereks), see vesi muutub maaks, maast aga viib tee juba ülespoole, sest see muutub jällegi veeks, mis jällegi puhastub oma vastandiks, absoluutseks ja igaveseks tuleks (fragm. 31). Selles süsteemis on meil vaevalt põhjust otsida mingit selget ja ettekujutatavat sisu, kuid vasttärrganud loodusteaduslik mõtteviis, mille arenemises on oluline osa ka Herakleitosel, nõudis muutumis-, liikumisõpetuse kuulutamisel ka selle õpetuse konkretiseerimist, kuigi see võis sel ajal toimuda ainult logitsistlikult. Olgu ka tähele pandud, et Herakleitos ei jõudnud oma mõtisklustes ja vaatlustes ringkäigulisest muutumisprotsessist kaugemale.

Nii on tuli igavesti elav, kuid mitte surematu, mis tähendab, et tuli ei lõpe, vaid elab üle eri faasid, kvalitatiivselt nimelt, ta sureb, kuid ainult üleminekuna, saab taas tuleks, et edasimineku võiks jällegi alata.

Igavese muutumise, saamise ja kadumise, põhjuseks on alaline võitlus pooluste vahel. Nagu tuli on võitluses veega ja vesi tulega, nii on pidevas vaenus, vastupidistest tendentsidest juhitud ka kõik muud nähtused, külm võitleb soojaga, niiske kuivaga, hommik

¹⁴ Vrd. *ÜK(b)P Ajalugu*, Tallinn, 1940, lk. 117.

õhtuga, päev ööga, elu surmaga. Samas ühenduses ütleb ta oma tuntud lause (fragm. 53): „Sõda on kõikide asjade kuningas. Ühed muutis ta jumalateks, teised inimesteks, ühed tegi ta orjadeks, teised vabadeks.“ Ainukordselt tarvitab ta siin näitena ühiskondlikke vahekordi, kuid seegi võib sõltuda ainult äärmiselt drastilisest väljendusest ‚sõda‘, mis tähendab kahtlematult ainult vastassuunaliste võitlust, millest tekib kõik. Seejuures aga on kõik saadud tulest, mis on algne ja lõppematu, mis tähendab, et „kõik on üks“ (fragm. 50). Nii õpetab Herakleitose filosoofia juba küllalt selgesti vastandite ühtsust,¹⁵ mis tähendab Herakleitosel, et kvaliteetide isepärasus on tingitud ja on võimalik ainuüksi vastupidiste kvaliteetide olemasolul. Ta ütleb (fragm. 8): „Vastassuunalised jooksevad kokku ja erinevatest tekib kõige kaunim kokkukõla“; (fragm. 10): „seosed on kogu ja mitte-kogu, koostuv ja erinev, kooskõla ja erikõla ja kõigest sünnib üks ja ühest sünnib kõik.“ Kui iseenesest mõistetavaks ta peab oma õpetust vastandite ühtsusest, selgub lausest (fragm. 57): „Enamuse õpetajaks on Hesiodos — nad arvavad, et see mees teab kõige enam, kes ta ometi ei taibanud isegi, mis on päev ja öö. On need ju ükskõik.“

Herakleitose kui erakordselt teravapilgulise filosoofi sügavus selgub meile siinkohal kõige paremini, kui me võrdleme seda Herakleitose õpetust dialektilise materialismi õpetusega vastandite ühtsusest. Lenin ütleb, et „vastandite ühtsus“ on vasturääkivate, üksteist vastastikku eitavate ja vastupidiste tendentside tunnustamine (avastamine) looduse (selle hulgas ka vaimu ja ühiskonna) kõigis nähtustes ja protsessides. Kõigi maailma protsesside „iseliikumise“, spontaanse arenemise, elava elu tunnetamise tingimuseks on nende tunnetamine vastandite ühtsusest. Arenemine on vastandite „võitlus“¹⁶. Vastandite ühtsust kui dialektilise materialismi olulist osa rõhutab ka Stalin¹⁷.

¹⁵ Vastandite ühtsust kui Herakleitose filosoofia põhilist printsiipi on eriliselt rõhutanud O. Gigon *Untersuchungen zu Heraklit*, 1935, mis-suguse nähtavasti väga tõsise uurimusega on saadud tutvuda ainult W. Bröckeri instruktiivse retsensiooni kaudu, *Gnomon* XIII, 1937, lk. 530—535.

¹⁶ Tsiteeritud M. Rosentali järgi *Marksistlik dialektiline meetod*, Tartu, 1941, lk. 113.

¹⁷ *ÜK(b)P Ajalugu*, lk. 114.

Samas suunas edasi mediteerides jõuab Herakleitos tulemusele, et ei ole surma ega elu iseenesest, sest see, mida inimesed nende sõnade all mõistavad, on ainult vastandite võitlus ühtsuses, nagu surm on mõeldav ainult elu eeldusel, on elu kui ühe mittepüsiva muutumisfaasi üleminek teise faasi ja on samuti saadud surmast. Nii ütleb ta (fragm. 62): „Surematud on surelikud, surelikud on surematud, sest ühed elavad teiste surma ja teised elavad ühtede elu.“ Teisal jällegi (fragm. 20): „Kui inimesed on sündinud, siis tahavad nad elada ja sellega ka pärida oma surmaparatomatuse — või pigem välja puhata (nimelt nende allakäinud substantsi, tule, uuesti ülesarenemiseni) — ja nad jätavad maha lapsed, et sünniks jällegi surmaparatomatus.“ Kui surm peab tähendama tule muutmise ühe teatava arengufaasi kadu, siis on ta loomulikult kindlasti olemas, kui teda aga tahetaks mõista mingi olnu absoluutse kadumisenähtena, siis on see võimatu, sest „algus ja lõpp on ringis ühine“ (fragm. 103). Tänapäevasele lugejale tekitab see pealekäiva tunde, et Herakleitos taipas juba midagi materia säilimisseadusest, kuigi tema väljendused on siin nagu mujalgi vähetäpsed ja looritatud. Teiselt poolt ei tarvitse me üleliia imestada, et sellelaadsed Herakleitose mõttekäigud viisid igasugused müstikud hilisantiigis arvamisele, nagu õpetaks ta hingederändamist, seda enam, et möödunud sajandilgi veel on samasuguseid seisukohti kergitatud, kuigi õpetus ise meile absoluutselt kõik võimalused selleks välja sulleb¹⁸.

Mingit „kõrgemat“, mittetajutavat olendit, mingit jumalust selle sõna rahvakeelses tähenduses ei saa Herakleitose filosoofiast välja lugeda: „tarka (*sophón*) on üksainus“ ja see on logos, kõiksuses valitsev seadus, mille järgi toimub tule iga muutumine, kõikide looduses esinevate fenomeenide voolamine. Et jumal tähendab Herakleitose poeetilises keeles ainult logost, kõiksuse seadust, mille piiresse on suletud arengulist ühtsust tootev eri nähtuste vastusunnalisus, seda näeme lausest (fragm. 67): „Jumal on päev ja öö, talv ja suvi, sõda ja rahu, küllastus ja nälg. Kuid ta moonduv kui tuli, mida nimetatakse igäihe eri lõhna järgi, kui teda segatakse suitsustustega.“ Lause järelosa ebamäärasusest hoolimata näitab seegi, et Herakleitosel ei ole mingit jumalus-olendit, vaid et ta tarvitab ainult sõna ‚jumal‘ oma väljenduse teritamiseks. Herakleitose stiil

¹⁸ Nii ka E. Rohde *Psyche* II, 4. tr. Tübingen, 1907, lk. 150, märk. 1.

lubab endale väga julgeid ülekandeid ja näit. tema lihtsat väljendust (fragm. 15): „Hades ja Dionysos on üks-sama“, mõistame me ainult teades, et Hades on kreeka usundis surmatoov, Dionysos elustav jumalus. „Hades ja Dionysos on üks-sama“ tähendab siis saamise ja kadumise ühtsust arenemisprotsessis, surma ja elu kui vastandeid, mis on vastastikku ainult täiendtegrid.

Tavalise kultuse vastu aga astub ta otsustavalt ja vihaga välja, öeldes näit. (fragm. 5): „Nad puhastavad end veresüüst, määrides end uue verega just nagu see, kes on astunud mudasse, peseks mudaga oma mustuse maha. Ja hullumeelne tunduks olevat see inimene, kes talle niisuguse tegumoe puhul märkuse teeks. Nad palvetavad ka igasuguste jumalakujude poole nagu oleks võimalik, et keegi saaks majadega kõnelust pidada.“ Või jälle (fragm. 14): „See, mida nimetatakse inimeste poolt müsteeriumideks, on pühadusevastane.“

Herakleitos ei püsi muude joonia filosoofidega koos ainult looduse ja maailma seletamisel, vaid tõmbab ka juba spetsiaalselt inimese oma huvide ja vaatluse ringi. Inimestest, nende alluvusest kõiksuse seadusele ja nende mõistmatusest seda seadust taibata, kõneleb ta koguni nii suure aktsendiga, et mõningatele uurijatele on jällegi paistnud olevat võimalusi teha Herakleitos mingiks inimsusfilosoofiks¹⁹, seejuures saavad nad toetust mitmetelt hilisantiigi müstikutelt. See uurimissuund ei ole edasiviiv, sest Herakleitos oli tõeliselt füüsik ja niisugusena peame teda ka mõistma. Herakleitos tunneb, et inimene kuulub kõiksusse ja peab sellepärast alistuma logosele nagu kõik muudki nähtused, mis on alalises saamises ja kadumises.

Inimese hing on osa inimesest endast, saab ja kaob inimesega koos. Mingi hingede eel- või järeleksistents on Herakleitose filosoofias võimatu.²⁰ Hing on oma ülimal astmel, kui ta on võimalikult lähedal tulele, s. t. kui ta on kuiv. Nii nagu ta on arenenud madalamast, veest, nii muutub ta jällegi alamasse vormi, nagu kõik

¹⁹ Ühe suurema sellesisulise artiklina nimetagem L. Binswanger *Heraklits Auffassung des Menschen, Die Antike XI, 1935, 1—38.*

²⁰ Vt. ka E. Rohde *op. cit.*, lk. 150, märk. 2, kus väga asjalikult opereeritakse neid fantastse, kes on Herakleitose filosoofiasse mingi õpetuse hingede iseseisvusest sisse interpreteerinud (nende hulgas ka Zeller!).

muu, ja igavene on ta ainult selles osas, mis on temas igavesest tulest.

Suure massi hing ei ole veest kuiv, kuid samuti ei ole seda ka filosoofide hinged. Nii kuulutab Herakleitos kohkumatult sõja peaaegu kõikidele oma eelkäijatele filosoofias, ja näitab, et nad oma paljuteadmises ei tea midagi ainsast, mis on tõde. Näiteks ütleb ta (fragm. 40): „Paljuteadmine ei õpeta veel mõistusega mõtlema, sest muidu oleks ta seda õpetanud ka Hesiodosele, samuti ka Pythagorasele, Xenophanesele ja Hekataiosele“, ka (fragm. 42): „Homeros on väärt, et ta võistlustelt välja heidetaks ja talle vitsu antaks, ja Archilochos samuti.“ Ennast ei lubanud ta pidada kellegi õpilaseks²¹, vaid ütles (fragm. 101): „Ma uurisin iseennast.“

Nii seisab Herakleitos üksinda, eelkäijatest ei tunne ta rõõmu, kaasinimesi ta vihkab. Seda enam tekkis talle „sõpru“ järelajal. Nagu juba öeldud, on tema õpetust kasutanud, ja küllalt sageli kurikasutanud, väga mitmesugused eri filosoofilised koolkonnad, tuge otsisid temast stoikud, teoloog Schleiermacher oli temast vaimustatud, tarkust leidis temast Hegel, oma viletsuse filosoofiale leidis temast kosutust Proudhon. Paratamatult oli enamus nimetatutest sunnitud leidma Herakleitoses seda, mis nad otsisid ja mis nad vajasisid. See ei olegi ka raske ülesanne, arvestades Herakleitose stiili raskepärasust ja läbipaistmatust. Kuid juba Hegel leidis temast küllaltki selgejooneliselt väljendatud dialektilise mõtlemise alged, mis — kuigi kaugeltki mitte Hegeli suunas — on Herakleitose filosoofia põhituum. Missugusest aspektist tuleb hinnata Herakleitose filosoofia tõelisi teeneid, seda ütleb kokkuvõtlikult Engels²²: „Kui alistame mõtlevale vaatlusele looduse või inimkonna ajaloo või meie eneste vaimse tegevuse, siis esineb kõigepealt seoste ja vastastikuste mõjude lõpmatu põimumise pilt, kus midagi ei jää selleks, sinna ega niisuguseks, kui ta oli, vaid kõik liigub, muutub, kujuneb ja hukub. See algne, naiivne, kuid sisult õige maailmavaade on vana kreeka filosoofia maailmavaade ja selgesti esmakordselt väljendatud Herakleitosel: Kõik on ja ei ole, sest kõik *voolab*, on alalises

²¹ Diog. Laërt. IX 5.

²² *Anti-Dübring Marx-Engels Valitud teosed III*, Tallinn, 1939, lk. 174.

muutumises, alalises kujunemises ja hukkumises. Aga kui õieti haarabki see vaade nähete üldkuju üldise iseloomu, ei jätku sellest ometi üldpilti moodustavate üksikasjade seletamiseks; ja kuni me seda ei suuda, ei ole ka üldpilt selge. Nende üksikasjade tundmiseks peame neid eraldama nende looduslikust või ajaloolisest seosest ja uurima neid igauht eraldi nende omaduste, eripõhjuste ja tagajärgede jne. järgi. See on kõigepealt loodusteaduse ja ajaloo ülesanne; uurimisalad, mis tuntud põhjustel olid klassikaaja kreeklastel teisjärgulised, sest et nad kõigepealt pidid materjali koguma.“

Progress kui igavese muutumisprotsessi kaasnähtus aga sai selgesti tajutavaks alles loodusteaduste otsustava läbimurdega möödunud sajandil, mis andis uue filosoofia — dialektilise materialismi rajajatele Marxile ja Engelsile kätte ainsana tõeliselt reaalse baasi filosoofiale. See filosoofia ei tarvitsenud siin enam püsida traditsiooniliselt abstraktse, tõelikkusest lahutatud „kõrge meditatsiooni“ raamides, vaid suutis avastada kõikides nähtustes ja nende nähtuste vahekordades valitsevad konkreetset seadused, mistõttu ka alles nüüd sai filosoofia muutuda tõeliseks teaduseks. Pole raske mõista, milline määratu suur tähtsus on dialektilise meetodi põhimõtete laiendamisel ühiskondliku elu uurimisele, ühiskonna ajaloo uurimisele, milline määratu suur tähtsus on nende põhimõtete rakendamisel ühiskonna ajaloole, proletariaadi partei praktilisele tegevusele.²³

---

²³ ÜK(b)P *Ajalugu*, lk. 114

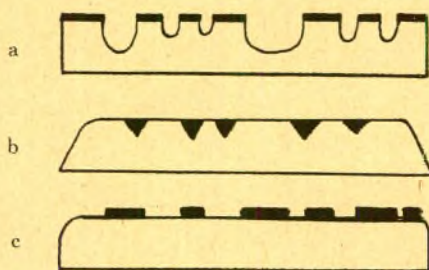
A. BACH

AKNAL
Akvatinta 1938

GRAAFILISED TEHNIKAD

Graveerimine laiemas mõttes on sisselõigete tegemine kõva materjali poleeritud pinnale, või sellel asetseva joonistuse hapetega söövitamine. Äratõmmet paberil nimetatakse gravüüriks. Seega on gravüür puu-, linoleum-, kivi- või metallplaadil asetseva kunstilise kujutuse äratõmme paberil. Originaalgravüür erineb pressitud metalli mehaanilisest graveerimisest, sest ta on kunstniku omaloomingu akt. Gravüüri eraldab paberil tehtud joonistusest trükitehniline töötlemine, mis annab teatava arvu äratõmbeid. Ühelt poolt kuulub gravüür kujutavate, täpsemalt graafiliste kunstide valda, teiselt poolt trükikunsti ehk polügraafia valda.

Gravüüri tavalise klassifikatsiooni aluseks on trükiplaadi materjal ja tehniline käsitsus. Ta eraldatakse kolme alaliiki: kõrgtrükk (ksülograafia), sügavtrükk (vaselõige, ofort) ja lametrükk (litograafia).

Kõrgtrüki juures see osa trükivormist, mis äratõmbel peab kattuma värviga, jääb reljeefseks (joon. a), sügavtrüki juures ta süvendatakse (joon. b), lametrüki juures kõik trükivormi osad jäävad tasapinnaliseks (joon. c) ja äratõmme on trükivormi pealispinna keemilise töötlemise resultaat. Kõrgtrüki tarvis kasutatakse tavaliselt puud ja linoleumi, sügavtrükiks metallplaate, lametrükiks litograafia kive.

Ksülograafia (puulõike) tehnika on järgmine. Kui meie katame sileda pinna värviga ja teeme sellest äratõmbe, siis kandub värv paberile musta ühtlase plekina. Joonistuse kujundamiseks eraldatakse puuplaadilt (*resp.* linoleumilt) lõigete abil need kohad, mis paberil peavad jääma valgeteks, ja vastupidi, säilitatakse jooned ning pinnad, mis vastavad joonistusele paberil.

Puulõikel on juhtiv osa paljundava trükikunsti tekkimises ja arengus. Ta leiutamine ulatub tagasi varajasse feodaalajärku, kus gravüür omandas tähtsa koha Kaug-Idas, eriti Hiinas. Esimeste töödena on säilinud pitsatite äratõmbed, mis valmistati meie ajaarvamise esimestel sajanditel. Hiina gravüür evis alul usulist iseloomu, kuid hiljem kasutati gravüüri ajalooliste ja kirjanduslooliste raamatute illustreerimiseks ja piltide reprodutseerimiseks. Euroopas võib puulõike leiutamist ühendusse viia riide tehnilise trükkimise leiutamisega, mis tekkis tarvidusest asendada keerukaid unikaalseid vorme odavamatega.

Ksülograafia tegevusala avardub järjekindlalt. Puulõiget ja veidi hiljem tekkinud metall-lõiget kasutatakse lendlehtede ja suurel arvul nõutavate mängukaartide valmistamiseks. 15. sajandi keskelt tuleb ta ilustusena raamatute alatiseks saatjaks või teksti selgitajaks. Kõik jõud, kes osa võtsid usulisest ja klassivõitlusest, kasutasid gravüüri oma huvides. Kirik varustas usurändajaid ja usklikke masse odavate pühapiltidega, kus tihti avaldub kunstniku huvi kaasaegse elu, teda ümbritsevate tüüpide ja sündmuste vastu. Talupoegade liikumiste ajastul, alates 15. sajandi lõpust kuni nn. Linzi mässuni aastal 1626, kasutatakse ksülograafiat agiteerimiseks. Kujunedes iseseisvaks kunstialaks muutub gravüür kaubaks, mida müüakse turgudel. Suured renessansimeistrid, kes seisis humanistliku vaimukultuuri teenistuses, lahendasid ksülograafias juba üldisi kunstiprobleeme.

Mõni aasta peale Gutenbergi poolt leiutatud trükkimistehnikat leiab puulõige kasutamist trükikodades ja ilmub raamatuisse illustratsioonina. Samuti oli puulõike ülesandeks maalide reprodutseerimine. Hollandi kodanlik vabariik kultiveeris 17. sajandil mitte ksülograafiat, vaid oforti. Selles langusperioodis säilib puulõige ainult raamatutes ilustusena: lõppvinjettidena või teksti paigutatud illustratsioonidena. Sügavtrüki tehnika arenes 18. sajandil sellisele kõrgusele, kuhu ei küündinud lihtsamate võimalustega puulõige.

Maali ja vaselõike kauaaegne hegemoonia surus puulõikele ülesande jäljendada kõiki heledaid ja tumedaid varjundeid. Järsu joone ja kontrastiga gravüür ei suutnud neid nõudeid täita.

Uue kõrgtrüki tõusuperioodi põhjustasid esiteks praktilised parremused, mis võimaldasid täheladu ja gravüüri üheaegselt pressi alt läbi lasta, ja teiseks uus tehniline pööre, mille teostajaks osutus inglane T. B e w i c k (1753—1828), kes esimesena tarvitas graveerimiseks põigiti puud, kus süüde otsad asetsevad lõikepinnaga perpendikulaarselt. Põiki saetud plaatide ainukeseks veaks oli väike formaat. Hiljem Bewick kasutabki uute plaatide graveerimiseks štihleid. Uus tehnika on eelmisest tunduvalt kergem ja lubab lõpmatult palju tehnilisi variatsioone. Plaadina kasutatav pöökpuu asendatakse peatselt kõvema ja ühetaolisema palmipuuga.

Fotomehaanika arenemine 19. sajandi teisel poolel aitab piltide trükitehnilist paljundamist ja illustreeritud kirjanduse levikut ning annab tõuke ksülograafia edaspidiseks evolutsiooniks. Nii tärkab 19. sajandil uuesti autogravüür. Varemalt kunstnik teostas ainult joonistuse, kuid väljalõike tegi spetsialiseerunud käsitöölaine. Nüüd on kunstnik ise terve tööprotsessi teostajaks. Esimesi samme uue iseseisva ksülograafia alal tegi prantslane L e p è r e ja norralane M u n c h, kes ei suutnud veel kasutada kõiki uusi võimalusi, mida pakkus uus tehnika.

Peale esimest imperialistlikku sõda langes Euroopa kunstitase ja lõikegravüür taandus algeliste vormideni, kus kunstlikult liialdati ta omapäraseid või koguni inetuid jooni. Tekib uus suureformaadiline plakat-stiil, mida arendavad K. K o l l w i t z ja F. M a s e r e e l. Läänemaade kaasaja ksülograafiat iseloomustab ilmekamate vahendite ja tehniliste võtete otsing.

Ksülograafiale väga lähedane l i n o g r a v ü ü r (linoleumlõige) kuulub samuti kõrgtrüki valda. Kuid linoleumi materjal lubab vähem tehnilisi võtteid kui puu. Linogravüüri võib tunda äratõmbel asetsevate joonte erilisest jämedusest, krobelistest servadest ja laiadele dekoratiivsetele pindadele kaldumisest. Linogravüüri, mida propageerib eriti Nõukogude Liidu kunstnik P. S t a r o n o s s o v, tarvitatakse massiliste värviliste trükitoodete ja ajalehtede illustratsioonide trükkimisel. Linoleumi kasutatakse eeskätt suureformaadiliste gravüüride juures, kuna ta käsitsus on lihtsam ja materjal puust odavam.

M. ROOSMAA
A. Bachi õpilane

ISTUV NAINÉ
Lito 1940

Kõrgtrüki tehnikat viljelevad edukalt Kravtšenko, Favorski, Piskariova ja Matorina NSV Liidus. Meie graafikutest valdab Viiralt võrdse meisterlikkusega kõiki graafilisi tehnikaid.

Kõrgtrükitehnika kõrval areneb sügavtrükitehnika, kus plaate süvendatakse mehaaniliselt või söövitatakse keemiliselt. Mehaanilisteks töötlusviisideks on vaselõige, kuivnõel, mezzotinto ja keemilisteks — ofort (*eau forte*) ühes alaliikidega nagu pehme lakk, akvatinta jne. Sügavtrükk metallil tekkis relva- ja hõbeseppe toodete kaudu. Lõikejoonte tarvitamine kui lihtsaim ja universaalseim ilustusviis oli juba alginimeste kunstis tuttav. Alles 15. sajandil, kui paber tarvitatavamaks sai, hakati plaate kasutama äratõmmete tegemiseks. Esimeseks tuntud metalli-sügavlõikeks on „Kristuse piitsutamine“, mis pärineb saksa koolist. Esimesed vaselõiked, samuti kui puulõikedki olid sageli odavad turupildid, mida kasutasid vaesemad kihid. Need lehekused evivad religioosset sisu, kujutavad mängukaarte või pildikesi, mis haarasid ajastu olulisi sündmusi. Alul paralleelselt arenenud lõikeliigid erinevad peatselt teemaatika poolest. Kui puulõige omandab, kaunistusliku iseloomu, muutub vaselõige kirjandusliku teksti kaaslaseks. Varasemaks sügavtrüki materjaliks on vask. Poleeritud vaskplaadil süvendatakse štihliga (lõikeriistaga) kujutuse jooned eemaldatakse silutajaga (poleerrauaga) lõigete kõrgemaks jäänud servad. Plaadi süvendid täidetakse värviga ja sellele asetatakse äratõmbeleht. Vastavalt plaadi sisselõigetele kandub värv rulli all paberile.

Väheste vasegravüüride autoriteks 15. sajandist on anonüümsed meistrid. Noor kunst ei leia samal sajandil kohast lahendust ja kunstnikud kasutavad lõigetes sulejoonistuse võtteid. 16. sajandi vasegravüür ilmutab eri stiile ja areneb lõunas ning põhjas varieeruvalt. Lõunapoolne itaalia gravüür püüab kehastada humanismi ideaale ja kindlustada sidet antiikmütoloogiaga. Põhjapoolne gravüür on järjekindel, vaatlev ja terav realism. 15. sajandi kunstnik M. Schongauer käsitseb juba meisterlikult lõiketehnikat ja kujutab täpselt kaasaegseid tüüpe. Järgmine sajand näitab geniaalseid saavutusi esmajoones A. Dürer'ilt (1471—1528), kes vabastas gravüüri lõplikult käsitöö kammitsaist ja teostas ülemineku gootikast renessanssi. Dürer arendab oma töödes sügavat vormitäiust,

materjali täpset kujutamist, toonide sügavust ja pehmust. Ta on fantast ja realist nagu eelkäijadki. Düreri tähtsamad üksiklõiked ja gravüüride seeriad „Eksinud poeg“, „Rüütel, surm ja kurat“, „Melanhoolia“ ja „Hieronymus kongis“ esitavad kaasaja maailma-vaadet ilmestavaid kujusid. Madalmaalane Lucas van Le y d e n (1494—1533) on sama sajandi mitmekülgsem ja painduvam meister. Ta tähistab ilmekalt hollandi kunsti arengu etappe ja evib erilise võlu hõbedase tooni õrnade valgus-varju üleminekutega.

Prantsusmaa saab 17. sajandil juhtivaks gravüürikeskuseks, kus tekib häid meistreid. Vasegravüüri kõrgseisund kestab 19. sajandini, kuni plaadina hakatakse kasutama terast, mis võimaldab enam äratõmbeid.

Keemilistest gravüüritehnikatest on viljeldavam ofort. Võrreldes vähempainduva ja füüsilist jõudu nõudva vasegravüüri on ofort sündsam kunstilise mõtte vahenditaks kujutamiseks. Ofordi menetlusel kaetakse metallplaat happekindla lakiga (krundiga), millesse nõelaga uuristatakse joonistus. Lakivabad uurded söövitatakse, täidetakse hiljem värviga ja tehakse äratõmme samuti kui vaselõikes. Teadaolevate andmete järgi on esimese ofordi autoriks šveitslane U. G r a f.

Kuid aeg ofordi tarvis ei olnud veel küps, ja 16. sajandil tunti ofordi vastu vähest huvi. Ta õitseng algab alles 17. sajandil maalilise tõusu ajajärgul. Prantslane J. C a l l o t etendab väärtuslike karikatuuride ja grotesksete gravüüride loojana tähtsat osa oforditehnika ajaloos. 17. sajandi keskel tõuseb Hollandis esile rohkesti realiste-ofortiste, kes arendavad tehnilisi võtteid maastikus ja žanri kompositsioonis. Nende hulgas evib erilise seisukoha geniaalne maalija ja ofortist R e m b r a n d t v a n R h i j n (1606—1669), kelle realism on laiem ja sügavam kui eelkäijatel. Rembrandt on loonud suure arvu seni ületamatuid sügavrealistlikke gravüüre oforditehnikas; varju-valguse meisterliku lahendusega loob ta sünteesi sisu ja tehnilise kujunduse vahel. Rembrandt on kunstnik, kes veel praegu on ofordi alal suurimaks eeskujuks.

18. sajandil annab ofordi õitseng Itaalias silmapaistvaid esindajaid nagu T i e p o l o, C a n a l e t t o ja P i r a n e s i. 19. sajandi keskel on tunnustatud ofortistideks prantslased M e r y o n, M a n e t ja M i l l e t, kes kujutavad peamiselt talupoegade elu.

Rootslane Zorn esineb omapärase käsitluslaadiga ja lahendab atmosfääri valgusprobleeme. Venemaal esitab kuulus poet ja kunstnik T. Ševtšenko arvukalt kodumaa loodust kujutavaid valgus-varjule rajatud oforte. Kaasaja Nõukogude Liidu ofortistidest on tuntumad J. Vereiski, Kravtšenko, Masjutina jt.

Ofordi kõrval areneb kuivnõelatehnika, kus plaati ei kaeta happekindla lakiga ja graveerija töötab nõelaga vahenditult plaadile. Kuivnõela võib kergesti eraldada mustade, sametiste ja karvaste jälgede abil, mida nõel jätab joont uuristades. Kuivnõelatehnika omapärane efekt peitub äärte krobelisuses, mis samuti kui löikejooned värvi säilitab ja pressi all selle paberile üle kannab. Kuivnõel võimaldab krobeliste äärte kiire kulumise tõttu vähe äratõmbeid.

Kuivnõelatehnika leiutati 15. sajandil ja areneb edasi Rembrandti loomingu. Järgmisel kahel sajandil ei ole kuivnõelal väärrikaid esindajaid ja alles 19. sajandil levib ta ja leiab laialdast harrastust, tänu galvaniseerimisele, mis võimaldab krobeliste servade säilitamise. Belglane F. Rops ja prantslane P. Helle käsitlevad seda tehnikat meisterlikult.

Ofordi üheks eriharuks on pehme lakk (*verniss mou*), mis leiutati 18. sajandi teisel poolel. Tavalisele ofordi happekindlale krundile lisandatakse rasva, mis teeb ta pehmeks ja kergesti plaadilt vabanevaks. Järgnevalt asetatakse krundiga plaadile paber, millele joonistatakse kõva pliiatsiga. Pliiatsi surve all kleepub paber lakile. Vabastamisel võtab paber endaga kaasa krundi (laki) kleepunud osakesed. Peale happega söövitamist koosnevad jooned pidestuvatest punktidest, mis on omased pliiatsijoonistusele, ja annavad edasi pliiatsijoonistuse mulje. Pehmet lakki kasutati peamiselt eelmisel ja käesoleval sajandil. Selle ala tuntumaid meistreid on Käthe Kollwitz, kes annab hulga elavaid skitse tööliste ja talupoegade raskest olukorrast kapitalistlikus ühiskonnas.

18. sajand eelistab keerukaid gravüüritehnikaid, mis asendavad joone tooni või plekiga. Säärased on mezzotinto, akvatinta ja punktiir. Selle maneeriga gravüürid täidavad 18. ja 19. sajandil peamiselt reprodutseerivat ülesannet, matkides esmajoones maale portree alalt, ja suunduvad hiljem dekoratiivsusele või maa-

lilisusele. Nad täitsid osa siseruumide kaunistamisel ja professionaalsete huvide teenimisel.

Akvatinta leiutati 18. sajandil, ning kuulub ofordi eri liiki nagu pehme lakk. Klassikaline akvatinta tehakse järgmiselt: metallplaadile graveeritud joonistus tolmutatakse vaigulise pulbriga (kolloonium, asfalt) ja soojendatakse kuni vaiguterakeste plaadile kleepumiseni. Hape söövitab terakestest vaba pinna, ja söövitatud kohad võtavad vastu värvi. Trükkimisel annab plaat eri tugevusega tumedaid varjundeid, mis sarnanevad vedelale tindile (*aqua tinta*). Akvatinta alal on eriliselt kuulsad hispaanlane F. Goya (1746—1828) ja prantslane F. Débuourt. Kaasaja Lääne ja NSV Liidu graveerijad elustavad seda tehnikat, mis jäi 19. sajandi keskel unustusse.

17. sajandil leiutab sakslane L. Ziegen mezzotinto tehnika, mis võimaldab õrnu peeni üleminekuid, varjust valgusesse. Vaskplaat tehakse käsitsi vastava tööriistaga sõmerlikuks. Joonistus kujundatakse krobeline pinna silumisega ja heledamate kohtade poleerimisega. Mezzotinto annab mustad sametised äratõmbed, mis on eriti hinnalised plaadi kiire kulumise ja sellest tingitud äratõmmete vähese arvu tõttu. 18. sajandi mezzotintograveerijad teotsevad peamiselt reprodutseerijatena.

19. sajandil laienes kunstiturg ja võimaldas meistreil töötada mitte ainult tellijaile, vaid ka anonüümsele tarvitajaskonnale. Ajastule on karakterne unustusse vajuvad ja suurt ajakulu nõudvad tehnikad nagu vaselõige ja punktiir. Sügavtrükkis kasutatakse sageli eri tehnikaid segatult, näiteks ühel plaadil võib esineda korraga mehaaniline ja keemiline töötlus, mis suurendab ja mitmekesistab nüansse.

Lametrüki kujukamaks näiteks on litograafia. Litograafia tuleneb kreekakeelsetest sõnadest *litos* — kivi, ja *grafo* — kirjutam. Lametrüki juures töödeldakse keemiliselt nõnda, et kivi pealispind ei muutu sügavaks ega reljeefseks. Kunstnik teeb joonistuse spetsiaalsele kivile rasva sisaldava kriidiga või tušiga ja kivi kaetakse happega. Rasva sisaldavate joontega kaetud kohti hape ei mõjuta, söövitatud kohad ei võta hiljem värvi vastu. Seetõttu jääb trükkimisjuures värv ainult joontele ja kandub sealt üle paberile.

Litograafia on gravüüritehnikaist noorim. 19. sajandi kiirenev elutempo osutus hukatuslikuks graafika rafineeritud tehnikaile,

mis nõudsid suurt ajakulu ja osutusid kalliks. Litotehnika, mis võimaldas kunstnikel vahenditult ja kiirelt töötada, leiutas sakslane A. Senefelder aastal 1796. Lito levib raamatu-illustratsioonina olulise tähtsuse. Hispaanlane F. Goya ja prantsuse romantik Delacroix (1798—1862) on andnud suurepäraseid illustratsioone „Faustile“ ja „Hamletile“, millest hõõgub dramaatilisust.

Prantsusmaal kajastuvad poliitilised sündmused muudavad lito tundlikuks baromeetriks ühiskonna opositsioonilises kihistuses ja ta levik suureneb tohutult. Vabariiklased teostavad lito abil rünnakuid kehtivale režiimile.

Litoajaloo tähtsamaks etapiks on ajakirjandusega ühinemine, kus ta muutub kunstiliseks publitsistikaks. Litokarikatuur muutub sotsiaalse ja poliitilise protesti relvaks. Selle ala väljapaistvam meister on H. Daumier. Tema nimega on seotud mõiste kunstnikust, kes endas kehastab paremat ja progressiivsemat meelsust sajandil. Daumier piitsutab lõikava sarkasmiga kaasaja seltskonda, sotsiaalset olukorda ja rahvusvahelist poliitikat. Ta arvustab halastamatult kodanluse piiratust ja eneserahulolu oma töödes *Pastorales, Gens de justice* jne.

Impressionistidest on proletariaadile lähedasem Steinlen, kes litotehnikas on andnud rea agitatsioonilisi gravüüre. Kaasaja saksa silmapaistvamaid kunstnikke lito alal on Käthe Kollwitz, kes kujutab saksa proletariaadi elu, peamiselt ema, töölisnaise saatust kapitalistlikus ühiskonnas. Tsükkel „Kangrute mäss“, plakatid „Saksa lapsed nälgivad“ ja „Maha sõda“ on tugevasti läbituntud teosed. Olukarikatuure litotehnikas avaldavad Gavarni ja Doré, kes naeruvääristavad kodanlust nagu soovides näidata, et „kondanlusel on kunsti suhtes ainult üks talent — talent olla karikeeritav“.

Nõukogude Liidu litograafia on läbinud formalistlike otsingute etapi ja seisab käesoleval ajal kindlal realistlikul alusel. Kõrgetasemelise lito esindajad on H. Kuprejanov, M. Rodionov, E. Tšarušin, K. Rudakov. Nõukogude Liidu kunstinäitus Eesti NSV-s on heaks illustratsiooniks kujundusküpsel litotehnikale, mis haarab kujutusorbiiti kõik sotsialistliku ühiskonna eluavaldused.

Käesolevas artiklis jääb ruumipuudusel käsitlemata värviline graafika, mis eriti praegu evib suurt osatähtsust graafilise must-valge tehnika kõrval. Graafika nappide abinõudega must-valges on ühiskondlike sündmuste kajastus direktsem ja lakoonilisem.

Sotsialistlikus ühiskonnas leiab graafika laia kõlapinda, kuna ta eriomadused, suurearvuline tiraaž ja sellest tingitud odavus, loovad kontakti laiemate hulkadega.

A. BACH

AUTOGRAVÜÜR

ESKO LEPP
A. Laigo õpilane

NATÜÜR-MORTI
Puugravüür

NÕUKOGUDE KODAKONDSUSE ÕIGUSEST

I. SISSEJUHATUSEKS. Kehtiv Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kodakondsuse seadus pärineb 1938. aastast. Ta võeti vastu NSVL Ülemnõukogu II Sessioonil 19. augustil 1938. a. Kõik Ülemnõukogu saadikud kriipsutasid kodakondsuse seaduseprojekti arutamisel üksmeelselt alla selle seaduse erakordselt suurt tähtsust. „Kui pöörduda vana NSVL kodakondsuse seaduse uurimisele, siis ei või jääda tähelepanemata asjaolu, et siia maani kehtinud seadus ei peegeldunud küllaldasel määral Liidu kodakondsuse tähtsust. Seejuures on nõukogude kodanikuks, Nõukogude Sotsialistlike Vabariikide Liidu kodanikuks olek, nagu seda väljendasid saadikud, erilise austuse, erilise au asi. Sellepärast ei või seadust, milline sätib NSVL kodakondsuse küsimusi, vaadelda kui üht tavalistest seadustest. See on seadus, mida õigusega tuleb kanda tähtsaimate ja aktuaalseimate seaduste hulka, millised reguleerivad suhteid meie riikliku ehituse tähtsaimal alal,“ ütleb akadeemik A. Võšinski.

Eriti aktuaalseks osutub selle seaduse tundmine meie ENSV kodanikkudele, kuna ta sätted rakenduvad nüüd ka meil.

Kodanlikus õigusteaduses on kodakondsuse küsimus leidnud laialdast käsitletu. Kuid kodanlikud õigusteadlased on ka ise olnud sunnitud tunnustama, et vastav literatuur on toonud väheselgust kodakondsuse küsimuse valgustamiseks. Pealegi on kodakondsuse küsimus ja siit tõusetuvad konfliktid rahvusvahelises ulatuses lahendamata või siis lahendatud puudulikult. Tuntud prantsuse professor Scelle ütleb isegi, et kodakondsuse küsimuse lahendamise alal rahvusvahelises ulatuses valitseb täielik anarhia.

Käesoleva probleemistiku arutamisele asudes on vajalik rõhutada, et kodakondsuse küsimuse käsitlemisel nagu kõikide juriidiliste probleemide lahendamisel tuleb lähtuda kaasaegse ühiskonna klassiiseloolest. Samuti osutub vajalikuks rõhutada, et Nõukogude kodakondsus erineb põhiliselt kodanlike maade kodakondsusest. See erisus tuleneb üldisest sotsialistliku riigi erinevuse faktist kodanlike riikidest. Sotsialistlikus riigis puuduvad igasugused vastuolud riigi ja ühiskonna vahel ning riigi ja isiku vahel.

Isik saab siin, nagu ei kuskil mujal, avarad võimalused oma arenguks.¹

II. MÕISTE. Juriidilises mõttes tähendab kodakondsus isiku kuuluvust teatavasse konkreetssesse riiki. „Kodakondsus määrab isikute kuuluvuse riiki ning määrab isiku õigusliku seisundi mitte ainult riigis, vaid ka väljaspool teda rahvusvahelises suhtlemises“, määritleb kodakondsuse mõistet kodakondsuse seaduse projekti aruandja NSVL RKN esindaja NSVL Ülemnõukogus seltsimees Bulganiin.²

Kodanlikus õigusteaduses kodakondsusega seonduvad õigused ja kohused on sisustatud erinevalt. Ühelt poolt tuntakse kodanikke ja teiselt poolt alamaid. Isikut õiguste subjektina, kuuludes ühe või teise riigi külge, nimetatakse tavaliselt kodanikuks. Ta omab kõiki poliitilisi õigusi, mis antud ühe maa kodanikule. Isikut kohustuste ja esmajärjekorras riigikaitse kohustuste subjektina, kuuludes ühe või teise riigi külge, nimetatakse sageli alamaks, termin, mis on üle võetud feodaalaja absolutistlikust ideoloogiast.³

Kuid erinevus ilmneb veel teises mõttes, nagu seda kujukalt näitas juba Lenin, öeldes et „esineb kaks rahvust igas kaasaegses rahvuses... Esineb kaks rahvuslikku kultuuri igas rahvuslikus kultuuris.“⁴ Siin Lenin on mõtelnud ühelt poolt töötavaid klasse — töölisklassi ja talupoegi — ning teiselt poolt kodanlust. Selline olukord kodanike õiguste erinevuses on aga Nõukogude Liidus kaotatud. Nagu ütleb sms Stalin „ei tunta siin erinevust õigustes meeste ja naiste, „paiksete“ ja „mittepaiksete“, varakate ja mittevarakate, haritute ja mitteharitute vahel. Kõik kodanikud on oma õigustes võrdsed. Mitte varanduslik seisund, mitte rahvuslik päritolu, mitte sugu, mitte teenistuslik seisund, vaid iga kodaniku isiklikud võimed ja isiklik töö määravad tema seisundi ühiskonnas.“⁵

Riigi elanikkond võib koosneda antud riigi kodanikkudest, kodakondsuseta isikuist ja faktiliselt riigi territooriumil elavatest välismaalastest. Riigi kodanikud on need, kes on seotud riigiga personaalse sidemega, milline side säilib ka siis, kui see isik ei asu enam riigi territooriumil. Välismaalased on need, kes alluvad riigile ainult territoriaalse ülemvõimu alusel.

¹ I. Trainin, *K voprosu o graždanstve*, i. Sovetskoe Gosudarstvo, 1938, nr. 5, lk. 63.

² N. A. Bulganiin (Moskovskii gorodskoi okrug, RSFSR), i. *Vtoraja Sessija Verhovnogo Soveta SSSR*, 10—12 avgusta 1938 g., Stenografitseskii otčet, Moskva 1938, lk. 692. — Autori tõlge.

³ I. Trainin, *op. cit.*, lk. 51.

⁴ Lenin, köide XVII, lk. 143. — Autori tõlge.

⁵ J. Stalin, *Voprossõ leninizma*, izd. 11—14, lk. 517.

Kodakondsus tekib kõige tavalisemalt sündimise teel, seda võib saavutada aga ka mingi juriidilise fakti põhjal, nagu näiteks territooriumi üleminekuga ja kodanlikes maades ka abiellumisega, kus naine omandab mehe kodakondsuse abiellumise faktiga. Kodakondsuse omandamisviiside hulgas mainitagu ka veel naturalisatsiooni — teise riigi kodakondsuse omandamist isiku soovil.

Iga üksik riik määrab tavaliselt oma siseseadustega, kes võivad, peavad ja kes ei tohi olla tema kodanikud. Antud riigi kodakondsuse omandamisel sündimise teel tunneb kodanlik formaal-juriidiline õigusteadus kaht põhiprintsiipi. Esimene on *ius sanguinis* (vereõigus) või õigemini *ius originis* (päritolu õigus), mille kohaselt sündinud laste kodakondsus määratakse veresuguluse, s. t. tema vanemate kodakondsuse järgi. Abielust sündinud lapsed omandavad selle põhimõtte kohaselt isa kodakondsuse, väljaspool abielu sündinud lapsed — ema kodakondsuse. Teine, *ius soli* (maa õigus) on selline põhimõte, kus sündinu kodakondsus määratakse tema sündimiskoha järgi. Selle põhimõtte kohaselt kuulub vastava riigi kodakondsusesse iga laps, kes on sündinud tema territooriumil või tema territoriaalvõimu ulatuses, näit. tema laeval ulgumerel. Tegelikult on rakendatud seadusandluses neid mõlemaid printsiipe sõltuvuses riikide poliitikast, rakendades kord ühte kord teist printsiipi või mõlemaid korraga.

Üldiselt ei ole, ega ei saagi olla ühtlust kapitalistlike riikide printsiipides kodakondsuse sättimises. Iga kodanlik riik otsustab oma arengu mitmesugustel etappidel selle küsimuse sõltuvalt valitseva klassi huvidest. Et riikide seadusandluses puudub ühtlus, siis on vältimatu anomaaliate tekkimine kodakondsuse alal. Seetõttu võivad esineda sellised nähtused nagu kahekordne kodakondsus ja kodakondsusetus (*apatridie*).

Kahekordne kodakondsus tekib siis, kui üks isik saavutab õiguslikult teise riigi kodakondsuse, ilma et ta kaotaks oma endise kodakondsuse. Kahekordset kodakondsust võidakse omandada ka juba sünni teel. Nii näiteks Inglismaal sakslasist vanaemaist sündinud laps omandab samal ajal nii Inglise kui ka Saksa kodakondsuse, vastavalt nende maade seadusile. On mõeldav isegi kolmekordne kodakondsus. Kahekordne kodakondsus võib esineda ka abiellumise tagajärjel, näiteks, kui naise asuriigi seadus näeb ette, et naine saavutab mehe kodakondsuse ja kui ta koduriigi seadus lubab tal säilitada oma endise kodakondsuse.

NSVL hülgab kahekordse kodakondsuse, sest seda võidakse kasutada kodanlike riikide poolt tema kahjustamiseks, levitades Nõukogude Liidus oma spioone ja diversante.⁶

Kodakondsusetu isikuga on tegemist siis, kui isik ei kuulu ühegi riigi kodakondsusesse. See võib esineda sel juhul, kui

⁶ I. Trainin, *op. cit.*, lk. 68.

üks riik heidab välja isiku oma kodakondsusest ning teised teda oma kodakondsusesse vastu ei võta. Kodakondsusetus võib tekkida aga ka sünni faktiga. Nii näiteks Saksamaal ei oma inglasest emast väljaspool abielu sündinud laps, vastavalt nende maade seadustele, ei inglise ega ka saksa kodakondsust. Kodakondsusetus tekib ka pagendumisega. Kõik pagejad on kodakondsusetud — apatriiidid ehk apoliidid. Kodakondsusetud ehk apatriiidid ei oma ühegi riigi kaitset; nende asuriik on ainuliselt pädev nende staatuse korraldamisel ja määramisel. Endised vene valgekaartlased, kes moodustavad suurema osa apatriitidest, on olnud kõikjal suureks tülinaks.

Kodakondsust võib saavutada ka naturalisatsiooniga. Naturalisatsioon on riigivõimu akt, millega riik võtab välismaalase oma kodanikuks viimase palvel. Naturalisatsioon on võimalik ainult teatud eeltingimustel. Kodanlikes riikides võetakse vastu meelsamini jõukamaid kodanikke ja nõutakse pikemaajalist viibimist vastava riigi territooriumil. Naturalisatsioonist võib riik alati keelduda, avaldamata selle põhjendamiseks mingeid motiveid.

Välismaalased kasutavad oma asuriigis üldreeglina kõiki õigusi tsiviilõiguslikus käibes, mis antud riigi kodanikudki. Mis puutub aga kodaniku avalikõiguslikesse õigustesse, siis on siin tunded kitsendused. Nii ei võta nad osa riigivõimu organite valimisest. See on ka arusaadav, kuna nad pole kohustatud täitma ka kõiki kohustusi, nagu näiteks riigikaitse kohustusi.

Kitsendused välismaalaste suhtes tekivad kas siseõiguse või rahvusvahelise õiguse alusel. Viimasel juhul on see väljendatud lepinguis, eriti kaubalepinguis. Kapitalistlikes maades kasvab tendents piirata välismaalaste õigusi, eriti aga sõja ajal. Kuid seoses välismaalaste õiguste kärpimisega nõuavad kodanlikud riigid koloniaalmaades oma kodanikele suuremaid õigusi.

Nõukogude Liit on sellise ebaõiglase kodanike õiguste-kohuste sättimise vastu. Kuid veel enam: välismaalaste vastuvõtt NSVL kodakondsusesse erineb sisuliselt täiesti välismaalaste kodakondsusesse vastuvõttust kodanikkudes maades. Kodanlikes maades muudab välismaalane ülemineku faktiga ühest kodakondsusest teise oma riikliku kuuluvuse. Üle minnes aga nõukogude kodakondsusesse, liitub välismaalane ajaloolise võitlusega kapitalistliku maailma vastu ning avaldab oma valmisolekut kaitsta sotsialismi ülesehitamist.

III. AJALOOST. Kodakondsuse küsimus kaasaegses kodanlikus riigis arenes ajalooliselt kodanluse võitluste tagajärjel feodalismi vastu. Oma edaspidise arengu sai ta veel ägedamas proletariaadi klassivõitluse tingimustes kodanluse vastu.

Feodaalses ühiskonnas löid kodanlikud ideoloogid õpetuse kodakondsusest, milles esinesid mitte ainult kodaniku kohustused vaid

ka kodaniku tsiviilsed ja poliitilised õigused.⁷ Kodanikud seati vastu alamatele, kes esinesid ainult kohustussubjektidena.

Õpetused kodanikkude võrdsusest ja vabadusest leidsid esmakordse teostamise Prantsuse 1789. a. revolutsiooniga. Prantsuse kodanlik revolutsioon kaotas seisuste vahed. Ta hävitas feodaalse tükeldatuse ja lõi tsentraliseeritud riigi. Kuulutati kõigi kodanike võrdsust seaduse ees ja igäihe õigust pääsemiseks riigiameteisse. Kuid alates juba kodanluse võidu esimestest momentidest osutusid tema poolt antud kodanikuõigused formaalseiks vastuolulisiks väljakuulutatud võrdsuse ja vabaduse printsiipidega.

Kodakondsuse küsimus tsaari-Venemaal pakkus kõige kurvemat pilti. Tsaari-Venemaal jagunes elanikkond täisõiguslikeks, mitte-täisõiguslikeks ja õigusetuiks. Seal ei olnud terminit „kodakondsus“, see asendati terminiga „alamlus“. Sel viisil osutusid kõik isikud, kes elasid endise Vene impeeriumi territooriumil, välja arvatud isikud väliskodakondsusest, Venemaa alamateks kõigi sellest tekkivate järeldustega. Vähemusrahvused olid määratud kõige raskemale õigusetusele ja pilkamisele valitsevate klasside poolt. Rahvusvähemuste töötajaid Vene impeeriumis ei loetud üldse inimesteks, nais-välismaalast eraldi mehest Venemaa alamlusse vastu ei võetud.

Tsaari-Venemaal säilisid feodaalsed jäänused ja seisuslikud eesõigused kõigist Euroopa maadest kauemini. L e n i n nimetas tsaari-impeeriumi „rahvaste türmi“. Selle impeeriumi türmivahtideks olid tsarismi sõjaväe- ja politseiaparaadi ametnikud, kes toetusid ekspuaterivatele klassidele, Venemaa rahvaste rõhujatele. Sellepärast võitlesid kõik, kes võitlust pidasid tsarismiga ja klassilise ekspuaterimisega, ühes sellega ka nende kaaslase — rahvusliku surve vastu.⁸

L e n i n kirjutas 1901. aastal: „Kui vene talupoja kohta on öeldud, et ta oli kõige vaesem oma vaesuse teadmise, siis vene elaniku või alama kohta võib öelda, et tema, olles vaene kodanikuõiguste suhtes, on eriti vaene oma õigusetuse teadmises.“⁹

Erinevas seisundis olid nn. muulased. Muulaste all tunti mitmesuguseid asunejaid, ränd- ja hulkursuguharusid, kes elutsesid Venemaal ja olid madalal kultuuritasemel. Kõigis muulasküsimustes avaldus tsaari natsionaal-koloniaalpoliitika sõjalis-feodaalne iseloom, mis kaitses ainult mõisnike ja suurvõimade huve.

1917. a. veebruarirevolutsioon ei toonud olulisi muudatusi. Säilis aadel ja teised privilegeritud seisused.

⁷ Vt. selle kohta J. J. Rousseau, *Le contract social*, 1762.

⁸ Akadeemik I. P. Trainin, *Nõukogudemaa rahvaste sõbralik koostöö*, Moskva-Leningrad 1940, lk. 3.

Otsustava murrangu kodakondsuse küsimusse tõi aga suur Oktoobrirevolutsioon, millest alates kodakondsuse küsimus sai erilise arengu osaliseks.

IV. NÕUKOGUDE KODAKONDSUS. 1. NSVL kodakondsus enne uut kodakondsuse seadust. Sotsialistlik Oktoobrirevolutsioon lõi Nõukogude Sotsialistliku Vabariigi vaba kodaniku. Nõukogude kodanik on võrdõiguslik kodanik. „Venemaa rahvaste õiguste deklaratsioon“ 2. (15.) novembrist 1917. a., mis on koostatud seltsimees Stalini poolt ning alla kirjutatud Lenini ja Stalini poolt, deklareeris Venemaa rahvaste võrdsust ja suveräänsust. Ta kaotas igasugused rahvuslikud ja rahvuslik-religioossed privileegid ja kitsendused.

10. (23.) novembril 1917. a. kinnitas ÜKTK dekreedid „Seisuste ja kodanlike auastmete kaotamise kohta“, mille 2. artiklis öeldakse: „Igasugused seisused (aadli-, mõisniku-, kaupmehe-, talupoja jt. tiitlid — vürstlikud, krahvlikud jt.) ja kodanlike auastmete nimetused (sala-, riigi- ja teised nõunikud) kaotatakse ja määratakse üks üldine nimetus kogu Venemaa elanikele — Venemaa Vabariigi kodanik“.¹⁰ Sel viisil teostas sotsialistlik revolutsioon kodanike täieliku võrdsuse sõltumatult nende rahvusest, rassist ja soost.

VSFNV Konstitutsioon 1918. a. ja sellele eelnenud seadusandlikud aktid kinnistasid esmakordselt ajaloos kogu võimu üleandmise fakti töölisklassi ja ta liitlase — töötava talupoegkonna kätte. See on ainuke vahend nõukogude kodaniku tegeliku vabaduse kindlustamiseks.

„Mul on raske seda endale ette kujutada,“ ütleb seltsimees Stalin, „missugune võib olla „isiklik vabadus“ töötul, kes käib näljaseks ja ei leia oma töö rakendamist. Tõeline vabadus esineb ainult seal, kus on hävitatud eksploatatsioon, kus ei ole ühtede inimeste rõhumist teiste poolt, kus ei ole töötaolekut ja viletsust, kus inimene ei väris selle ees, et homme võib kaotada töö, eluaseme, leiva“.¹¹

Kodakondsuse küsimust sätib lähemalt dekreet 29. oktoobrist 1924. a.¹² Selle dekreedid artikkel 3 sätis, et „iga isik, kes asub NSV Liidu territooriumil, tunnustatakse NSV Liidu kodanikuks, kui võrd nende poolt ei tõendata, et nad osutuvad välismaa kodanikeks.“

⁹ Lenin, köide IV, lk. 123.

¹⁰ SU, 1917, nr. 3, art. 31.

¹¹ Bessedja tovarištša Stalina s predsedatelem amerikanskogo gazetnogo objedinenija *Skripps-Govard Newspapers* g-nom Roj co Govardom 1 marta 1936 g., 1936, lk. 13.

¹² SZ, 1924, nr. 23, art. 202.

E. TIIDO

A. Bachi õpilane

ISTUV POISS

Vernis mou 1941

Sama dekreeidi artikkel 7 sättis, et ühe või teise liiduvabariigi territooriumil elavate välismaa kodanikkude vastuvõtt kodakondsusesse teostatakse liiduvabariigi kesktäitevkomitee poolt. Selle artikli märkusega välismaa kodanikkude kohta, kes asuvad Liidu territooriumil töötegemise otstarbel ja kuuluvad tööliklassi või talupoegkonda, kes ei kasuta võõrast tööjõudu, ja samuti nende välismaa kodanikkude kohta, kes otsivad varjupaika nende sotsiaalse tegevuse tagakiusamise tagajärjel, vastuvõtt kodakondsusesse teostatakse kubermangu või oblastite täitevkomiteede või teiste vastavate komiteede poolt ja autonoomsetes vabariikides, kus ei esine jaotust kubermangudesse, nende vabariikide kesktäitevkomiteede poolt.

NSVL KTK ja RKN dekreet 13. novembrist 1925. a. kodakondsuse kohta¹³ sättis: „Endised sõjavangid ja interneeritud isikud, kes olid tsaristliku ja punaarmee sõjalises teenistuses ning on välismaal ja ei ole registreerinud endid liiduvabariikide seadusandluse poolt ettenähtud tähtaegade kestel ja samuti amnesteeritud isikud, kes teenisid valgetes armees ja võtsid osa kontrrevolutsioonilistest ülestõusudest, loetakse NSVL kodakondsuse kaotanuks.“ Ülalmainitud isikud võivad aga paluda oma vastuvõttu NSVL kodakondsusse võrdsel alusel välismaalastega (art. 2).

Kahekordse kodakondsuse lubamatust kriipsutati alla NSVL KTK ja RKN 22. mai 1933. a. dekreediga,¹⁴ mis sättis, et „endised Venemaa alamad, kes sõitsid välismaale kuni 25. oktoobrini 1917. a. ja on vastu võetud väliskodakondsusse, ei loeta NSV Liidu kodanikeks.“

22. aprillil 1931. a. publitseeritud seadus NSVL kodakondsuse kohta¹⁵ asendas talle eelnenud aktid. Selle seaduse kohaselt evivad NSVL kodanikud kõiki õigusi ja kannavad kõiki kohustusi, mis on ette nähtud kodanikkudele NSVL seaduste ja selle liiduvabariigi seaduste poolt, kus nad elavad.

See seadus näeb ette ka erilise lihtsustatud NSVL kodakondsusse vastuvõtmise korra. Nii võib art. 16. kohaselt „NSVL kodakondsuse omandamine ja kaotus, üldise korra kõrval... toimuda lihtsustatud korras, nimelt:

a) oblasti täitevkomitee, autonoomse vabariigi kesktäitevkomitee või autonoomse oblasti täitevkomitee vastava aktiga, kui paluja elab NSVL territooriumil;

b) NSVL täisvolilise esindaja aktiga, kui paluja elab välismaal.

¹³ SZ, 1925, nr. 77, art. 581.

¹⁴ SZ, 1933, nr. 34, art. 200.

¹⁵ SZ, 1931, nr. 24, art. 196.

Seda lihtsustatud meetodit rakendatakse järgmistel juhtumitel:

A. Vastu võttes kodakondsusse välismaa töölisi ja talupoegi, kes elavad NSVL töötegevuse otstarbel, samuti ka välismaalasi, kes kasutavad poliitilise varjupaiga õigust oma revolutsioonilise tegevuse eest tagakiusamise tõttu.

B. Muutes kodakondsust seoses abiellumisega.

Klassivõitluste ajajärgul, millised arenesid võitluse perioodil stalinlike viisaastakute eest, purustasid partei ja Nõukogude võim trotskiste ja buhhaarinlasi, kes seadsid oma eesmärgiks kapitalismi restauratsiooni. Paljud neist Nõukogude rahva vaenlastest teostasid oma reetlikku tööd välismaal, püüdes kasutada oma Nõukogude korra vastaseiks eesmärgeks Nõukogude isikutunnistusi. 20. veebruaril 1932. a. sättis KTK presiidium, et üksikud isikud, kes elavad välismaal emigrantidena ja säilitavad veel Nõukogude isikutunnistused, kaotavad oma kontrevolutsioonilise tegevuse eest Liidu kodakondsuse ühes sissesõidu keeluga NSV Liitu välismaiste riikide dokumentidega.¹⁶

2. Kehtiv NSVL kodakondsuse seadus. Peagi osutus kodakondsuse seadus 1931. aastast, mis nägi ette välismaistele töölistele ja talupoegadele, kes elavad töötegemise otstarbel NSVL territooriumil, poliitilisi õigusi ning nõukogude kodakondsusesse vastuvõtu lihtsustatud korra, oludele ja seega ka Stalini Konstitutsiooni sätetele uue tegelikkuse fiktsioonile mitte vastavaks. Ta ei olnud ka kooskõlas tähtsamate Lenini-Stalini väljendustega kapitalistliku ümbruse kohta.

Akadeemik A. V õ š i n s k i ütles tabavalt „...meie vaenlased ei lakka valmistamast meie vastu relvastatud rünnakut... Seejuures sätted, millised olelesid seni kehtinud nõukogude kodakondsusesse vastuvõtuseaduses, ei kaitsnud meid küllaldaselt määral selle ohu eest. See oli vana seaduse suurimaks puuduseks. Seadus NSVL kodakondsusesse vastuvõttust kõrvaldab otsustaval viisil selle puuduse. Uus seadus koondab NSVL kodakondsusesse vastuvõtuõiguse ainult NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi ja liiduvabariikide Ülemnõukogude Presiidiumi kätte.“¹⁷

Sama märgib ka seaduseprojekti arutamisel Ülemnõukogu Rahvakomissaride Nõukogu esindaja sms Bulganiin: „Ei saa jätta tunnustamata, et NSVL kodakondsusesse vastuvõtu õiguse andmine oblasti ja krai täitevkomiteedele ning üksikutel erandjuhtudel ka rajooni täitevkomiteedele on ebaotstarbekohane. Nõukogude

¹⁶ SZ, 1932, nr. 13, art. 70.

¹⁷ A. V õ š i n s k i, *Itogi vtoroi sessii Verhovnogo Soveta SSSR*, i. Sovetskoe Gosudarstvo, 1938, nr. 5, lk. 10 j.

Sotsialistlikkude Vabariikide Liidu kodakondsusesse vastuvõtuõiguse andmist ei või Valitsus lugeda kohaliku tähtsusega asjaks. See on suure riikliku tähtsusega asi. Selle juures näitas ka kogemus, et selline vastuvõtukord Nõukogude Liidu kodakondsusesse ei vasta otstarbekuse nõuetele ja on vastuvõetamatu.“¹⁸

Uus seadus kodakondsusest on terveni ja täielikult ehitatud Stalini Konstitutsiooni sätetele. Seadus lähtub kõigepealt adekvaatsusest — tõsielule vastavast nõukogude kodaniku võrdõiguslikkuse printsiibist, sõltumatult rahvusest, rassist ja soost, kõikidel majandusliku, riikliku, kultuurilise ja ühiskondlik-poliitilise elu aladel.

„Nõukogude Sotsialistlikkude Vabariikide Liidus,“ ütles sms Ibragimov seaduseprojekti arutamisel Ülemnõukogus, „venelane ja ukrainalane, valgevenelane ja azerbaidžanlane, grusiinlane ja armeenlane, uzbek ja kasak, kirgiis, baškiir, tadžik — kõik, sõltumatult rahvuslikust kuuluvusest, omavad samu õigusi kui suure vennaliku sotsialistliku rahvaste liidu kodanikud.“¹⁹

Seaduse artikkel 1 reprodutseerib Stalini Konstitutsiooni art. 21. sätte, millega määratakse ühtne Liidu kodakondsus kõikidele NSVL kodanikkudele. Iga liiduvabariigi kodanik on NSVL kodanikuks. „Sellega kriipsutatakse alla Nõukogude Riigi monoliitsust ja tema rahvuspoliitika sügavat mõtet. Kõik vabariigid on võrdsed Liidu ees, kõik vabariikide kodanikud, osutudes Liidu ja vabariikide kodanikeks, kasutavad ühesuguseid õigusi.“²⁰

Seaduse artikkel 2 määratleb, kes osutuvad NSVL kodanikeks. NSVL kodanikeks osutuvad selle artikli järgi kõik, kes olid 7. novembril 1917. a. endise Venemaa impeeriumi alamateks ja ei ole kaotanud Nõukogude kodakondsust, ning samuti isikud, kes omandasid Nõukogude kodakondsuse seadusega ettenähtud korras.

Seaduse artikkel 3 sätib, et välismaalased sõltumatult nende rahvusest ja rassist, võetakse vastu NSVL kodakondsusesse nende palvel ainult NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi või liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi poolt, millise piirides nad elavad. Uues keerulisemaks muutunud rahvusvahelises olukorras vajas muutmist endine välismaalaste nõukogude kodakondsusesse vastuvõtu kord, kus üksikuid välismaalasi võimaldati vastu võtta lihtsustatud korras rajooni täitevkomiteede ja linnanõukogude poolt.

¹⁸ N. A. Bulganiin, *op. cit.*, lk. 693.

¹⁹ M. Ibragimov, (*Kazahskii okrug, Azerbaidžanskaja SSR*), i. Vtoraja Sessija Verhovnogo Soveta SSSR, lk. 570.

²⁰ Bulganiin, *op. cit.*, lk. 695.

Erinevus NSVL kodakondsusesse vastuvõtu korras Liidu Ülemnõukogu Presiidiumi poolt ja liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidiumi poolt seisab selles, et liiduvabariigi Ülemnõukogu Presiidium võib Nõukogude kodakondsusesse vastu võtta ainult neid välismaalasi, kes elavad antud liiduvabariigi territooriumil, kuna NSVL Ülemnõukogu Presiidium võib vastu võtta NSVL kodakondsusse ka isikud, kes asuvad välismaal.

Välismaalaste vastuvõtmise puhul NSVL kodakondsusesse tähendatagu, et see toimub sõltumatult rahvusest ja rassist. Samuti hülgab seadus igasugused pikaajalised paigalelamise tsensused, milised kapitalistlikes maades ulatuvad mõnikord kuni 10 aastani. Ülemnõukogu Presiidiumil on õigus Nõukogude kodakondsusesse vastu võtta kõiki, kelle ta leiab Nõukogude kodaniku nimetuse väärilise olevat ja seda ka välismaal asuvate isikute suhtes, ilma et viimased pruugiksild ilmuda NSVL territooriumile.

Mis puutub välismaalaste õiguste küsimusse, siis VSFNV 1918. a. konstitutsioon sättis „... kõik Venemaa kodanike poliitilised õigused välismaalastele, kes elavad Venemaa Vabariigi territooriumil töötegevusest ja kuuluvad töölisklassi või võõrast tööjõudu mittekasutavasse talupoegkonda...“ (art. 20).

Need välismaalaste õigused olid kinnistatud hilisemates kodakondsuse küsimust sättivais seadusis. Nii sättis NSVL KTK instruksioonis nõukogudesse valimise kohta 3. oktoobrist 1930. a. art. 9, et „liiduvabariikide konstitutsioonide alusel omavad valimisõiguse töölised ja võõrast tööd mittekasutavad talupojad-välismaalased, kes asuvad NSV Liidu territooriumil. Valimiskomisjonid võivad anda valimisõiguse ka välismaa kodanikele teenijate kategooriast, kes elavad NSV Liidu territooriumil, kui on küllaldaselt tõendeid nende täieliku lojaalsuse kohta Nõukogude võimu suhtes.“²¹

Uues rahvusvahelises olukorras tuli see küsimus aga vältimatult revideerimisele võtta. Kehtiv kodakondsuse seadus ei kõnele midagi välismaalaste poliitilistest õigustest. Välismaalastele ei võimaldata osavõtu õigust maa valitsemisest. Sellist tähtsat poliitilist õigust, nagu valimisõigus ja õigus olla valitud nõukogudesse ja vastutavatele riiklikele kohtadele, kasutavad ainult NSVL kodanikud. Välismaalane võib omandada need õigused ainult astudes NSVL kodakondsusesse. Samuti ei kanna välismaalane riigikaitsest kohustust.

Mis puutub teistesse kodanikuõigustesse, mis on ette nähtud Stalini Konstitutsioonis, siis kasutab välismaalane neid ilma igasuguste kitsendusteta. Välismaalasele, kellele on lubatud viibida

²¹ SU, 1930, nr. 50, art. 524.

NSVL, on kindlustatud õigus tööle, puhkusele, haridusele, õigus kohtulikule kaitsele jne. Ta on võrdõiguslik töötaja, sõltumatult soost, rahvusest ja rassist.

NSVL kodakondsusest l a h k u m i s t käsitleb seaduse artikkel 4. Selle artikli kohaselt on lahkumise võimaldamine NSVL kodakondsusest täielikult antud NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi pädevusse. See vastab kaheldamatult palju suuremal määral meie riigi huvidele, kui see oli seni, mil väljaastumist Liidu kodakondsusest otsustati mitte ainult Liidu vaid ka vabariiklike võimuorganite poolt.

Seaduse artikkel 5 reguleerib kodakondsuse küsimust seoses abiellumisega. Selle artikli kohaselt NSVL-s ei põhjusta mees- või naiskodaniku abiellumine isikuga, kes ei oma NSVL kodakondsust, kodakondsuse muudatust.

1931. a. kodakondsuse seaduse kohaselt oli abiellumine nõukogude kodanikuga välismaalasele võimaluseks lihtsustatud korras nõukogude kodakondsusesse pääsemiseks. Seda küsimust võidi lahendada rajooni täitevkomitee poolt. Kehtiva seaduse kohaselt ei saa NSVL kodakondsust omandada a u t o m a a t s e l t abiellumise faktiga, vaid abikaasade vastuvõtt kodakondsusesse toimub tavalises korras. Siinkohal tähendatagu, et Nõukogude Liidus abikaasad on võrdõiguslikud ning seadus annab abikaasadele õiguse säilitada ka erineva kodakondsuse kui üks abikaasadest osutub välismaalaseks. Naine ei ole kohustatud järgnema mehe kodakondsusele, nagu see on tavaliselt reeglits kodanlikes maades. Nõukogude seadus on selles suhtes saanud eeskujuks kodanlike maade kodakondsuseadustele.

Artikkel 6 on pühendatud l a s t e kodakondsuse küsimusele. Vanemate kodakondsuse muudatuse puhul, mille tagajärjel mõlemad saavad NSVL kodanikeks või mõlemad lahkuvad NSVL kodakondsusest, muutub vastavalt nende laste kodakondsus, kes ei ole jõudnud 14-aastasusse eluikka. 14—18 aasta vanuste laste kodakondsuse muutus võib järgneda ainult nende nõusolekul. Muudel juhtudel laste kodakondsuse muudatus, kes ei ole saanud 18-aastaseks, võib järgneda ainult üldises korras.

Reas kodanlikes maades laps, kes on sündinud välismaalastest vanematest, tunnistatakse nende või teiste kitsendustega kuuluvaks selle maa kodakondsusesse, kus ta sündis (s. o. *ius soli* põhimõte).

Nõukogude seadus ei laienda aga mehaaniliselt nõukogude kodakondsust lastele, vaid neid taotellakse kasvatusega ühendada sotsialistliku ühiskonnaga.

Seaduse artikkel 7 sätib kodakondsuse k a o t a m i s e juhtumit. Vastavalt sellele NSVL kodakondsuse kaotus võib leida aset esi-

teks, kohtu otsusega juhtudel, mis ette nähtud seadusega, teiseks, igal erijuhtumil erilise NSVL Ülemnõukogu Presiidiumi aktiga.

Kodakondsuse seaduse viimane artikkel sätib kodakondsuse ta isikute instituuti. Varematele kodakondsuse seadustele oli see instituut tundmatu, sisendades seega uusi sätteid NSVL kodakondsuse seadusandlusesse.

Kodakondsuseta isikuteks loetakse selle seaduse kohaselt isikud, kes elavad NSVL territooriumil, ning kes käesoleva seaduse jõul ei osutu NSVL kodanikeks ja samal ajal ei oma tõendeid oma kuuluvuse kohta ka välisriigi kodakondsusesse.

Ülalpool oli juttu juba kodakondsusetuse küsimusest, kuidas kodakondsusetus tekkis ja suurenes kodanikkudes maades. Nõukogude Liidus on see küsimus erinev. Suure Oktoobrirevolutsiooni võidust peale otsisid Nõukogudemaal endale varjupaika välismaalased, keda jälitati oma isamaal revolutsioonilise propaganda ja nende sotsiaalpoliitiliste ideede pärast. VSFNV 1918. a. konstitutsioon kindlustas sellistele välismaalastele varjupaiga õiguse. See õigus on fikseeritud ka Stalini Konstitutsioonis. Konstitutsiooni artikkel 129. järgi „NSVL annab varjupaiga õiguse välisriikide kodanikkudele, keda töörahva huvide kaitsmisel, või teadusliku tegevuse, või rahvusliku vabastuse võitluse pärast taga kiustatakse.“

Kodakondsuseta isikud kasutavad NSVL-s kõiki kodanike õigusi, mis on ette nähtud Stalini Konstitutsioonis, sarnaselt välismaalastega.

NSVL kodakondsuse sisu moodustavad terve rida õigusi ja kohustusi, mis on leidnud fikseerimist Stalini Konstitutsioonis.

Kodanike õigused on väga mitmekesised. „Õigus kodakondsusele NSVL-s — see on õigus aktiivsele osavõtule kogu meie maa poliitilisest, majanduslikust ja kultuurilisest elust.

Õigus NSVL kodakondsusele — see on õigus tagada oma isikliku õnne, oma rõõmsat, õnnelikku, jõukat elu.

Õigus NSVL kodakondsusele — see on õigus puhkusele, tööle, haridusele, materiaalsele kindlustusele vanaduses.

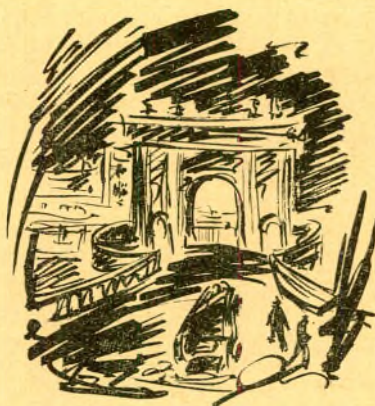
Õigus NSVL kodakondsusele — see on õigus sõnavabadusele, trüki, tänavrongkäikude, demonstratsioonide jne. vabadusele.“²²

Kodanike kohustustena mainitagu: Iga nõukogude kodanik on kohustatud silmas pidama töödistsipliini, täitma seadusi, suhtuma ausalt ühiskondlikesse kohustustesse, austama sotsialistliku ühiselu reegleid, hoidma ja kindlustama ühiskondlikku ja sotsialistlikku

²² A. S. Petrov, (*Rõbinskii okrug, Moldavskaja ASSR*), i. Vtoraja Sessija Verhovnogo Soveta SSSR, lk. 564.

omandust ning kaitsma oma isamaad (Stalini Konstitutsiooni art. 130—133).

Selline on üldistes joontes NSVL kehtiv kodakondsuse seadus. „Uus seadus Liidu kodakondsusest läheb meie Liidu seadusandluse arsenalis kui üks Nõukogude riigi võimsaid kaitsevahendeid, kui üks võimsamaid võitlusvahendeid Nõukogudemaa vaenlastega.“²³

V. PIRK

---

²³ A. Võšinski, *op. cit.*, lk. 11.

KOMMUNISTLIKU NOORSOOÜHINGU OSA ÜLI-KOOLI POLIITILISES KASVATUSTÖÖS

Kodanluse diktatuuri taktika on sihitud kodanlusele vaenulike klasside võitlusjõudude üksteisest eraldamisele. Ta säilitab ja soodustab antagonismi linna ja maa vahel, tööliste ja talupoegade vahel, ta püüab teha kõik eraldamaks haritlaskonda tööliklassist. Selleks kasvatab kodanlik hariduspoliitika haritlaskonda sügavalt individualistlikus, näiliselt apoliitilises vaimus. Ta kuulutab teaduse lahutamatuks poliitilisest elust, kasvatab sihikindlalt mentaliteeti, et poliitikaga tegelemine on sünnis ainult „riigimeestele“, kuna tõsine teaduseinimene ei harrasta selliseid asju. See sihikindel õppijate suunamine „puhta“ teaduse piiridesse oli ometi kõige puhtam, kuigi varjatud poliitika. Sellega õnnestus kodanlusel neutraliseerida osa haritlaskonnast. Veel enam, — suur osa haritlaskonnast, olles sõltuv kapitalistidest, muutus sellega ühtlasi kodanluse huvide eest võitlejaks, reaktsiooniliseks teguriks. Tõsi küll, haritlaskond ei olnud ühtne, — teadlikum osa ei lasknud end petta kodanluse demagoogiast ja juunirevolutsiooni võitlusriidades sammus spontaanselt kaasa ka meie haritlaskonna paremik. Haritlaskonna ideoloogiline ebauhtlus ilmnis ja ilmneb vahest kõige teravamalt üliõpilaskonnas. Kui Nõukogude ülikool esimesel sotsialistlikul õppesemestril asus likvideerima üliõpilaskonnas kodanlikku ideoloogiat, üliõpilaskonda aktiveerima ja sotsialismi ülesehitamistööle kaasa tõmbama, siis pörkasid need püüded kohati õige sitkele vastuseisule. Teiselt poolt aga polnud nendegi arv väike, kes kõhklemata asusid sotsialismi ridadesse. — Üliõpilaskond oli jagunenud kahte leeri. Selle dualismi üheks peaprobleemiks kujunes küsimus: kas ülikool on ainult teaduslik või ka kasvatuslik asutus. Ometi oli ju ka kodanlik Tartu ülikool eestkätt kasvatuslik asutus ja teadus oli allutatud kodanluse klassihuvidele. Lisandub veel teine moment: meil valitsevad töötava rahva üksteisele sõbralikud klassid proletariaadi juhtimisel; see nõuab iga töötava ühiskonnaliikme osavõttu poliitilisest elust, see nõuab igaühe poliitilist teadlikkust. Ja kolmandaks: sotsialistliku ülesehitustöö üheks lahutamatuks osaks on võitlus klassivaenlastega. Nii on siis pikemata selge, et nõukogude ülikoolis peab

poliitiline kasvatus saama õige suure osa. Sellest lähtub ja sellele on rajatud kommunistliku noorsooühingu tegevus.

Ülesandega anda oma ridadest kiiresti noori sotsialistlikke kaadreid, välja koolitada tugevat järelkasvu parteisse, teostada üliõpilaskonnas selgitustööd, langes ülikooli komsomolile tema organiiserimisest saadik ülikooli poliitilises kasvatustöös suur tähtsus.

Poliitiline kasvatustöö pidi seadma omale esimesteks sihtideks: põhjalikult välja juurida kodanlik idealistlik maailmavaade, selgitada ja kasvatada sotsialistlikku suhtumist tööle ja kaasa tõmmata üliõpilasi aktiivsele ühiskondlikule tööle. Nende ülesannete eduka täitmise abinõuna oli Nõukogude ülikooli käsutuses eeskätt marksismi-leninismi kateedri, edasi partei algorganisatsiooni, ametiühingu ja kommunistliku noorsooühingu koordineeritud ja laiahaardeline poliithariduslik selgitustöö. Kommunistlik noorsooühing ei saanud oma ülesannetest kogu sügissemestri jooksul üldse aru. Tolleaegne büroo ei osanud kasvatada kommunistlikes noortes võitlusvaimu ja eneseteadvust, algorgi liikmed ei astunud välja kui kommunistlikud noored. Mõnevõrra õigusega heideti neile ette julgusepuudumist esineda kommunistlike noortena. Tüüpiline näide, kui valesti komsomol tol ajal oma ülesannetest aru sai, oli esimene isetegevusõhtu detsembris. Siis korraldasid kommunistlikud noored ühiskondliku kohtu reaktsioonilise üliõpilase üle. Kohtus paljastati meie klassivaenlase võtteid kui ka väikekodanlikku mõtlemisviisi ja naeruvääristati reaktsionääride vastuväiteid. Ometi korraldati see ainult komsomoli liikmete kitsas ringis, kuna üliõpilaskonnas see jäi teostamata. Sügissemestri alguseks tahab algorganisatsioon seda aga kindlasti teha.

Nii tuleb kommunistliku noorsooühingu osa poliitilises kasvatustöös sügissemestril nimetada nõrgaks.

Alles teise õppeaasta alul hakkas algorganisatsiooni aktiiv taipama, et senine taktika oli väär ja kahjulik. Hakati aru saama, et marksismi-leninismi teoreetilis-poliitiline kasvatustöö võib olla ainult siis täiel määral edukas, kui ta leiab elavat vastukaja üliõpilaskonna igapäevases elus. Saadi aru, et teoreetilised põhimõtted jäävad seniks eluvõimetuks, kuni neid pole rakendatud tegelikku ellu. Sellest järeldub, et eeskätt kommunistlikud noored peavad olema üliõpilaskonna selleks osaks, kes annavad igal pool isiklikku eeskuju sotsialistlikuks suhtumiseks töösse, on teistele häädeks seltsimeesteks, võtavad aktiivselt osa avalikust ühiskondlikust elust, — ühe sõnaga kehastavad propageeritavaid ideid oma käitumisega.

Sellega algas algorganisatsiooni tegevuses teine faas: valiti uus teovõimeline komitee, moodustati teaduskondade juurde komsomoli grupid. Kommunistlikud noored läksid tagasi üliõpilaste sekka ja hakkasid vahenditult osa võtma teaduskonna elust. Kõige parem abinõu umbusklikkuse hajutamiseks oli hoogne ja selge isik-

lik eeskju. Gruppides algas hoogne tegevus, hakati süstemaatselt liikmete teoreetilisi teadmisi täiendama, arutleti elavalt teaduskonna elu ja õppetöoga seonduvaid küsimusi ja teaduskonna seinalehes selgitati komsomoli tööd. Üldine komsomoli tegevuse elavnemine kajastus ka uute liikmete juurdetulekus. Sellega saadi üle mitu kuud kestnud juurdekasvu seisakust. Ka ühiskondlike ja poliitiliste organisatsioonide loomisel võtsid kommunistlikud noored algatuse enda kätte. Nad korraldasid ülikoolis MOPR-i ja Osoavi-ahimi selgituskoosolekuid, organiseerisid nende rakuke si ülikoolis ja on praegu neis juhtivatel kohtadel. Kuid kõigist neist tervitavast nähtusist hoolimata ei edenenud võitlus klassivaenlast vastu, ei õnnestunud vajalikul määral komsomoli ideede propageerimine ja populariseerimine. Komsomoli isikuline koosseis polnud küllaldaselt võimeline. Kujunes välja vaid mõnekümneisikuline aktiiv, suurem osa liikmeskonnast jäi väljaspool komsomoli grupi tegevust passiivseks. Üldse toimus ühiskondlik töö möödunud õppeaastal erakordselt raskeis tingimusi. Tunniplaanid ei olnud ratsionaalselt koostatud, õppekavadki polnud kohati veel lõplikult välja kujunenud — igatahes oli õppekoormatis haruldased suur. On arusaadav, et see asjaolu andis end eriti valusasti tunda neile, kes peale õppetöö tegelesid aktiivselt veel ühiskondliku tööga. Ometi aga tuli ka ühiskondlikku tööd teha, ja aktiivi väikesearvulisuse tõttu kujunes see viimasele siis tõesti ülekoormavaks ülesandeks. Siinkohal tuleb laitud avaldada neile kommunistlikele noortele, kes mõtlesid, et on küllalt tehtud, kui kantakse liikme kaarti taskus ja vaadatakse pealt, kuidas teised tegutsevad, ise vabandades end „ajapuudusega“. Komsomol ei vaja selliseid liikmeid, kes ei täida endale võetud kohustusi. Igatahes aktiivsete kommunistlike noorte arvuline vähesus seadis nende tööle kitsendavaid piire. Püüti teha, mis võimalik; koos ametiühinguliste büroodega alustati üliõpilaskonnas poliithariduslikku kasvatustööd. Igal neljapäeval korraldati ühiselt teaduskondadele üldkoosolekuid, kus kanti ette poliitilise sisuga referaate, selgitati EK(b)P 4. kongressi otsuseid. Osa üliõpilaste suhtumine neisse üritustesse oli ükskõikne. See oli reaktsioonilise üliõpilaskonna osa peamine avaldusviis. Kui vähe näiteks paljud õpperühmade vanemad saavad aru uuest sotsialistlikust suhtumisest tõhe, näitab tõsiasi, et nad märgivad registreerimislehtedesse ka neid üliõpilasi, kes tegelikult puuduvad. Eriti levinud on see nähe marksismi-leninismi loenguil ja sms Kure ootamatu kontroll näiteks tõi arstiteaduskonnas esile selle väärnähte laiaulatuslikkuse. Selline suhtumine kohustusisse on lubamatu.

Lähtudes marksistlikust-leninistlikust teooriast on kommunistlikkudel noortel selge, et nende klassivõitluse eduka teostamise esimeseks tingimuseks on tugev side rahvamassidega, sellepärast tuleb

kõigepealt tugevdada sidet töörahva hulkadega, lähendada üliõpilaskond neile ja viia arusaamisele töölisklassi elust ja võitlusest. Partei algorganisatsiooni büroo juhtimisel on komsomoli liikmeid organiseerinud propagandistide seminari. Sellest võtab osa komsomoli propagandistideaktiiv ja ka parteitu aktiiv mitmest teaduskonnast. Seminar valmistab ette propagandiste, kes võtavad läbi tähtsamaid päevapoliitilisi küsimusi ja poliithariduslikke teemasid, et alati olla suutelised esinema selgituskoosolekuil ülikoolis, väljaspool ülikooli maal ja linnas. Ühenduses EK(b)P 4. kongressiga, kevadise külvikampaaniaga, 1. mai selgituskoosolekuga on siis ka meie noored propagandistid kokku puutunud töörahva laiade hulkadega. Kõnekoosolekud ja sõnavõttud neil koosolekuil on näidanud, et ülikooli propagandistidel on hea kontakt rahvamassidega; kokku viidi läbi 32 rahvakoosolekut maal ja linnas ja kõik propagandistid said kiitva hinnangu. Üliõpilaskonna eesrindlik osa ja kommunistlikud noored hakkavad näitama, et nõukogude üliõpilase koht on rahva seas, et tema ülesanne on teenida rahvast ja olla sotsialistliku intelligentsina abiks töölisklassile tema ülesehitavas töös ja võitluses klassideta ühiskonna eest. Seminari loomine ja propagandistide kindlad esinemised ei jätnud oma mõju avaldamata üliõpilaste kõhklevale osale. Komsomoli liikmete arv hakkas kiiremini kasvama, sellega suurenes ka propagandistide kaader. Viimastest üritustest tuleb mainida propagandistide lühireferaatide oma teaduskondades, kus nad annavad aru oma kokkupuutest maa ja linna töötava rahvaga. Kui propagandistide esinemine koosolekuil on läbi löönud, siis lonkab individuaalne propaganda sellevastu tugevasti. Nagu öeldud, propagandistide on vähe, pealegi ei ole nad teoreetiliselt nii hästi ette valmistatud, et suudaksid orienteeruda igas olukorras. See on kahtlemata suur puudus, kuid kindlasti aeg suudab siin olukorda parandada. Üldiselt võib siiski öelda, et ülikooli komsomoli positsioonid on tugevnenud, et algorganisatsioon astub õigesti vastu klassivaenlastele. See on ühtlasi tagatiseks, et ülikooli kommunistlikud noored on õigel teel, et muuta Tartu Riiklik Ülikool kiiresti tõeliseks nõukogude töörahva ülikooliks.

Hinnates praegust olukorda on kindel, et komsomoli ülikooli algorganisatsioon on võtnud pärast mitmekordseid ebaõnnestumisi algatuse enda kätte. Viimaste kuude sündmuste areng õpetab komsomoli, kuidas tegutseda edaspidi. Et hoida algatust pidevalt enda käes, tuleb klassivaenlast kogu aeg valvsalt ja tähelepanelikult jälgida ja kõigile tema püüdlustele õigeaegselt reageerida. Peaesmärki — murda klassivaenlase dikteeritud moraal — peab teenima lähemas tulevikus propagandistide kõrval eeskätt seinaleht ja ajaleht. Ainult julge ja enesekindel väljaastumine suudab edukalt võidelda klassivaenlase levitatud moraali vastu. Kui kommu-

nistlik moraal meid õpetab, et klassivaenlase paljastamine ja ülesandmine on kõlblik ja Nõukogude võimule kasulik tegu, siis peavad kommunistlikud noored ka siin olema esimesed, kes julgelt annavad isiklikku eeskuju. Selleks on komsomoli komitee otsustanud seinalehtedes ja ka ajakirjanduses konkreetselt ja nimeliselt paljastada ja avalikult kinni naelutada klassivaenlase tegevust. Klassivõitlust lõpetada aga tähendab lahtises võitluses võidelda lõpuni. Komsomoli ülesandeks on laialdase poliitilise kasvatustöö teel homogeense nõukogude üliõpilaskonna kujundamine. Koos ametiühinguga töötab komsomol suvisel õppetöö vaheajal välja loenguteseeria, mis peab äratama üliõpilastes loomulikku huvi ametiühingu ja komsomoli referaat-koosolekute vastu, mis oma sisult ja käsitluselt taotlevad kasvatuslikke eesmärke. Suurt rõhku tahetakse panna individuaalsele selgitustööle, mille tõhusus suureneb propagandistide edasise väljaõpetamise ja kõigi komsomoli liikmete teoreetiliste teadmiste süvendamisega.

Eeloleval õppeaastal avaneb komsomolil hää võimalus osa võtta ülikooli elu juhtimisest: nimelt on vastloodud Ülikooli Nõukokku määratud ka komsomoli algorganisatsiooni esindaja.

V. PIRK

LAENATUD LOENGUVIHK.

VESTE

stub tänaval üliõpilane Ükskõikkes. Viskab kiirel sammul, aga ei sugugi uljalt. Oo ei. Pea maas, nagu oleks kaotanud hõberaha.

Peatan poisi, aga tema — vägisi kipub edasi. — „Aega ei ole, head aega!“ ütleb.

Aga mina ei lase, tirin sõbra kohvikusse, morssi tellin, anekdoote räägin — ning satub lõpuks sõbergi jutulõngale.

„Otsin, tead, sügisel heas korras vihu ja — loenguil hakkasin käima — korralikult. 42 tundi nädalas. Ja kõik panin kirja. Puhas paber aina täitus — endalgi oli hää sirvida.

Noh hääkene küll — läheb päevi ja nädalaid, ja jõuabki nii kätte aeg — vihk saab täis, ja kuulukse, eksamgi peaks varsti tulema.“

Sõber tegeleb morsiklaasi kõrrega, ja et midagi ütelda, pistan sekka: „Kindlasti *maxime sufficit*“.

„Midagi ei saanud, materjali ei olnud. Tead ju, ei ilmunud konspektid ja raamatud nimelt.“

„Aga sul olid ju hästi kirjutatud loengud.“

„Loengud, loengud — mitte mingeid loenguid — kogu aja otsin just neid.“

Vaatan küsivalt sõbrale ja tema jutustab:

„Noh, nädalat paar enne eksamit tuli minu juurde noormees. Kasv nii keskmine, juuksed siledad, krae — küllap enamvähem puhas, habegi aetud — ajab hääd juttu, ütleb sina ja — noh — igatpidi sõber mees. Suitsugi küsis.

Aga lõpuks, tead, palub, anna talle oma loengutevihk, ainult paariks päevaks, ainult homme õhtuks, kui rohkem ei saa. Tal kuidagi üks loeng kord vahele jäänud. — Noh kullake, kuidas sa siis

ei aita teist hädalist, päälegi sihukest hääd sõpra. Noh, ja andsingi siis.

Andsin, ja jäin ootama. Möödus päev ja kaks, jõudis kolmaski — aga vihku ei ilmunud kuskilt. Ja vaat — siis alles häda algas — tolle sõbra nime ei teadnud.

Ootasin veel mõne päeva, aga siis ei kannatanud enam — õppima tuli hakata. Otsustasin sõbra üles otsida. Aga, tead, raske töö. Vaat, oleks näpujälje võtnud, siis küll, aga ma isegi silmade värvi ei vaadanud. Isegi jalajäljest äratõmbeid ei saanud, sest 3 nädalat oli möödas ja perenaine põranda ära pesnud.

Hakkasin siis, tead, kriminalistikat uurima. Mitu teost puurisin läbi. Aga sihukest juhtumit — ei leidnud.

Teoste uurimisega, noh, kulus mõni hää päev. Siis lõin ise süsteemi, hoopis tuliuue. Igale, kes aga sõbra moodi välja nägi, käärtasin pääle: „Mees, too aga mu vihk ometi kord ära, hiljemalt homme.“

Oi sõber! Sellega oli vaeva. Rahvas enam loengul ei käinud. Koju tuli minna, igäihe juurde eraldi. Tegin siis nimekirja ja märkisin aadressid. Aga tead sa, palju üks tudeng kolib? Kuid aadress-leht — ikka eelajalooline — sügisene. Alguses sõitsin busiga, kuid kalliks läks, raha sai otsa — siis vehkisin jala. Raudnaelad tagusin taldade alla — muidu need kaua poleks pidanud.

Polnud ka kodus sageli kedagi. Tuli uuestigi tulla. Siis hakkasin kirjakandjat mängima — jätsin sedeli, et oleks kindlam, iga ukse taha — et too aga ära! Aadressigi lisasin — ja märkisin — kodus igal ajal. Ning jäin ootama.

Tead, kus siis alles tuli pahandusi. Löödi peaaegu korteristki välja. Iga päev hakkas inimesi voorima. Mõni käis pikendust palumas, mõni lubas välja maksta, olla ära kaotanud, aga enamus tõi kokku igasuguseid vihke. Kõige vanem oli Krimmi sõja aegne. Ja mitmepalgelisi oli, suuri ja väikesi, rasvuplekkidega ja ilma. Kaantega ja kaanteta. Algul püüdsin, tead, selgitada, et pole mina, et minu nimi on Ükskõikkes ja mulle on vaja vaid kolhoosiõigust, muuga pole matti, pole minu omagi. Mõni kuulas, vabandas, teised vandusid, jätsid vihu lauale, kadusid. Kell aina tirises, uks ei saanudki kinni seista, tuba läks külmaks, põrand veel porisemaks, vihkude virn aina tõusis. Üliõpilane, eraisik, kes aga kunagi midagi laenanud oli, tõttas nüüd ära tooma.

Üks tõi koguni koera, ütles: „Sms Maikelluke, eksisite, mitte vihku ei laenanud, koerakese, olge lahked.“

„Ma pole Maikelluke,“ kisendasin, „ja pole mul iialgi koera olnud.“ „Ah ei olegi,“ imestas, „aga olge head, kingin teile. Pidage hästi. Söötke liha ja magusaga.“ Sidus penikese laua jala külge ja kadus.

Teine tõi kalkuni.

„Sms Peet Viil, ära kaotasid teie loengute-vihu, vast lepite nüüd kalkuniga. Kena loomake, tasane ja vaikne. Ärge pahandage.“

Kolmas tuli kelguga. Vedas selle trepist üles, raputas lund palitult, pani kehakatted varna, istus mugavalt, pakkus suitsu.

„Ma ei suitseta.“

„Aga, kallid sõber Margapuu,“ ütleb, „kuidas, kas enam mitte? Kui me alles...“

„Mis te tahate. Pole ma mingi Margapuu. Tehke, et kaote,“ karjusin.

„Aga ikka nii äkiline. Kena nali sinu poolt, tuletada meelde laenatud varandust: ole hää, kõik tõi kaasa, vihu, raamatud, kraed...“

Istus õhtuni, toa suitsetas täis, sõi ära mu õhtusöögi, laenas 3 rubla ja läks lõpuks siiski.

Vahepeäl laenatud ja tagasitoodud vihkude ning raamatute virn aina kasvas. Olin sunnitud muišt pööningule kandma. Ja kalkunist jäin kah ilma, unustasin penikese söötmata, see toitis ennast kalkuniga.

Noh, ja siis lõpuks löödigi korterist välja. Ja just kolimis-päeval tuli miilits. „Teil on siin koer?“ — „On.“ — „Aga koeramaksu pole maksnud?“ — Polnud midagi teha, kinni maksin, kuigi mitu päeva olin õnnetu. Eksamitähapäevad olid aga siis juba ammugi mööda.

Häakene küll. Uus semester algas. Koju sõita ei saanud kor-dagi. Peni tahtis sööta. — Lõpuks ta tüdines minust ja lahkus — natuke kahju oli ka, tead.

Hakkasin uue hooga loenguil käima. Uue vihugi ostsin.

Aga just paar nädalat tagasi äkki, tead, tundsin sõbra ära. Küsin: „Kus vihk?“

„Mihuke vihk?“ imestab.

Juba lõin kartma, et ehk polegi sõber, aga igaks juhuks seletasin — kolhoos, nihuke hallide kaantega ja . . .

„Ahjaa. Võib olla küll. Aga kuidas tuled sa seda alles nüüd otsima. Ma, vaat, tegin eksami juba esimesel tähtpäeval — *maxime* sain — selle pääle isegi jõime, ja kohe laenasin edasi, tead, tolele Vehkelmannile, ega teaduslik kirjandus või seista.

„Ahah — või Vehkelmannile,“ rõõmustasin. „Kus ta elab?“

Ah et Vehkelmann või? Kõveriku tänaval. Aga ega see vihk ole enam vist säääl. Vehkelmann andis edasi Mäebergile, aga Mäeberg, tead, saatis edasi — Petserisse vist, aga võibolla ka Narva, mitte ei tea. Aga vabanda, mul pole enam aega. Ela hästi!“

Otsisingi siis seda Mäebergi ja leidsin lõpuks. Too ei mäletanud enam, kellele just saatis, aga andis mulle, va hää mees, kõikide oma sõprade aadressid — kirjutagu ma.

Saatsingi siis teele 73 kirja, kõik markidega. Enamus vastas. 68 kirja sain. 63 ilma margita ja pahasti sõimu täis, 3-el oli marke vähe, teised aga — viisakad.

Nii lõpuks sain teada — vihk on tagasi, Tartus, Mätaskaru käes. Teda otsingi, aga keegi ei tunne.“

Sõber vaikis ja kõrs lurises — morsiklaas oli tühi. Mina vaikisin ka.

Külm judin käis üle selja. Sain ju Mätaskaru käest nädalat kolm tagasi ühe vihu — paariks päevaks.

Jätsin hüvasti ja tõttasin koju. Perenaine võttis parajasti ahjust kapsakausi ja asetas selle põrandale, alla aga seadis — sõbra kolhoosiõiguse vihu. Halvad on inimesed.

RINGVAADE

Marksismi-leninismi ring TRÜ-s

„Töö kobades, töö pimeduses — niisugune on praktiliste töömeeste osa, kui nad ei õpi leninismi, kui nad ei püüa omandada leninismi, kui nad ei soovi oma praktilist tööd ühendada hädavajaliku teoreetilise ettevalmistusega.“¹

„...teooria muutub esemetuks, kui ta ei ole seotud revolutsioonilise praktikaga, samuti nagu ka praktika muutub pimedaks, kui ta ei valgusta enesele teed revolutsioonilise teooriaga.“²

ÜK(b)P XVIII kongressil ütles sms Stalin: „Meie võime lugeda üheksa kümnendikku oma ülesandeist lahendatuks, kui meie juhtivad kaadrid hästi valdavad marksismi-leninismi.“

Selline suur tähtsus tuleb marksismile-leninismile omistada sellepärast, et marksism-leninism on proletariaadi võitlusteooria, mis määrab proletaarsete revolutsiooni taktika, et ta on ühtlasi esirindlik teadus klassideta sotsialistliku riigi ülesehitamisest ja tee rajamisest kommunistlikku ühiskonda. Marksismi-leninismi põhjalik tundmine võimaldab õieti orienteeruda kõigis küsimusis, mis tõusetuvad töölisklassi riigi ülesehituse ja kindlustamise töös. Sellepärast meil ENSV-s on töötava intelligentsi iga liikme, kes tahab oma erialalisi teadmisi rakendada Lenini-Stalini poolt seatud suurte ülesannete teostamiseks, vältimatuks kohustusiks õppida ja veel kord õppida proletariaadi esirindlikku teooriat, marksismi-leninismi. Sest keegi ei saa olla hea nõukogude spetsialist, kui ta ei tunne marksismi-leninismi.

Siirdunud oma tegevusalale praktilises töös, leiab inimene tavaliselt, et õppeasutustist kaasa toodud teadmiste pagas vajab täiendamist. Ei saa piirduda õppeasutustis pakutud teadmiste normiga, vaid seda tuleb pidevalt täiendada ja süvendada, tuleb iseseisvalt edasi õppida ja kaasa sammuda lakkamatult areneva eluga.

Marksismi-leninismi õppimisel on selles suhtes kahtlemata tähelepanuvääriva töö teinud 1. detsembril 1940. a. Tartu Riikliku Ülikooli Üliõpilaste

¹ J. V. Stalin, *Leninismi küsimused*, vene keeles, 9. tr., lk. 190.

² *Leninismi küsimused*, vene k., 11. tr., lk. 14.

Ametiühingu juures asutatud Marksismi-Leninismi Ring, mille tegevusest nüüd õppeaasta lõpul olgu antud põgus ülevaade.

Marksismi-leninismi ring on õpiring, s. t. ta pole organisatsioon, mis annaks oma liikmeile erilisi õigusi. Sellepärast ei teostata ringi liikmeks vastuvõtul säärast kontrolli, nagu on see paratamatu organisatsioonide juures, mis täidavad vastutusrikkaid ülesandeid ja mille liikmetel on vastavad õigused ja kohustused. Marksismi-leninismi ringid töötavad vanemate liiduvabariikide ülikoolide juures juba kauemat aega ja neisse võetakse vastu ig a ü h t, kes pole Nõukogude korra vaenlane. Nii ka meil võetakse ringi liikmeks kõiki, kes soovivad õppida marksismi-leninismi, ja ka neid, kes mõnel määral võib-olla veel kahtlevad seatud eesmärkide teostamises, kuid kelle reserveeritud seisukoht on tingitud ebateadlikkusest. Viimaste aus tahe saada teadlikeks on aga enamasti pandiks, et ka neist kasvavad sotsialistliku ühiskonna ülesehitajad, kes on vabanenud kodanliku ideoloogia eelarvamusist ja pärimusist. Inimesi tuleb kasvatada ja ümber kasvatada, sest uut ühiskonda tuleb ehitada materjalist, mille on pärandanud vana ühiskond.

Marksismi-leninismi ringi liikmeiks loetakse üliõpilasi, kes on selleks vastu võetud ja kes võtavad osa ringi töökoosolekuist. Ringi liikmel on endastmõistetavaks kohustuseks pidada referaate (arvestades liikmete arvu ja üht töökoosolekut nädalas ei peaks see olema koormav), oponentida ja osa võtta vaidlustist. Referaat arendab mitte üksnes kuulajaid, vaid eriti kasvatab ettekande valmistajat, laiendab tema teadmisi marksismis-leninismis.

Tõeliselt demokraatliku ühiskonna liikmena avaldab igauks läbirääkimisil oma mõtteid vabalt, et uuritavat probleemi käsiteldaks ja valgustataks purgivald võimalikult mitmest seisukohast. Sel teel kristalliseerub kõigile arusaadavalt konkreetse teema marksistlik-leninistlik käsitlus. Et aga puudulikest teadmisest tingitud väärarusaamad ei luba käsiteldavaid probleeme interpreteerida vildakalt seisukohalt, korrigeerib kohalviibiv õppejõud kõik eksisammud ja aitab mõtted edasi punktist, millest ülejõudmiseks ei piisa iseõppijate teadmisist.

Kui veelkord meenutada elementaarset tõde, et marksismi-leninismi ring on õpiring, siis peab nentima, et esialgu ei osatud sellest õieti aru saada. Kalduti formalismi: hakati suure põhjalikkusega välja töötama ringi põhikirja, koosoleku korralduses püüti rakendada tavalisest koosolekukorrrast üle võetud pisiformaalsusi. Nii näiteks raisati aega koosoleku juhataja valimisega. Selles suhtes osutus väärtuslikuks kogemuseks tutvumine vanemate liiduvabariikide ülikoolide juures töötavate marksismi-leninismi ringide töökorraldusega, mis ei oma põhikirja, vaid ainult teatavat kodukorda ja kus koosolekuid juhatab ringi vanem. Ringi liikmeid ühendab õppimisind, aga mitte ükskõik kui hästi koostatud põhikiri, samuti on ringi liikmeks eeskätt aktiivne marksismi-leninismi õppiija, aga mitte igasuguste formaalsustega vastu võetud liige, kes puudub töökoosolekuilt kõigil mõeldavail põhjusil.

Kahjuks on marksismi-leninismi ring suutnud aktiivsete liikmetena haarata ainult paarkümmend üliõpilast (neist enamik kuulub ajaloo-keeleteaduskonda). Selle põhjuseks on vist mitteküllaldane tähelepanu osutamine ringi

populariseerimisele. Kuna nüüd on ringil kujunenud kindlad ülesanded ja töömeetod, siis tuleks järgmisel semestril nendega tutvustada ka laiemaid ringkondi, et ring võiks veel suuremal määral täita oma otstarvet.

Vaadeldes ringis peetud referaate peab nentima, et käsitletud teemad on valitud juhuslikult. See on ka arusaadav, sest kogemuste puudumisel on raske koostada kindlat tööplaani. Lõpuks võeti kavva marksismi-leninismi klassikalised teosed. Marksismi-leninismi uurimist peab alustama *Marxi*, *Engelsi*, *Lenini* ja *Stalini* esimeste ning põhiliste tööde tundmaõppimisega, siirdudes neilt edasi järgnevatele teostele. Selle tööplaani arutamisel juhtisid paljud seltsimehed tähelepanu sellele, et ei tule tegelda ainult ajalooa, vaid olemasolevate teadmiste alusel püütagu hinnata ka kaasaegseid sündmusi ja olukorda.

Alljärgnevalt käsitlegem lühidalt ringis peetud referaate.

Referaat teemal „Usk ja poliitika“ käsitles usu ürgallikaid, ristiusu ja ususektide poliitilisi seisukohti, eriti katoliikluse reaktsioonilisi taotlusi ja protestantismi, mis, olnud kunagi revolutsiooniline ning progressiivne, on tänapäeval regressiivne. Edasi käsitles referent veel vabamüürlust, mis tunnistab igavest vaimu ülimalt arhitekti nime all ja nn. kristlikku kommunismi, mis omapärasel viisil tahab ühendada kommunismi kristlusega.

Referaat „Kapitalismi laostumine ja sotsialistliku ühiskonna tõus“ puudutas muu seas ka *O. Spengleri* teost „Õhtumaa allakäik“. Referent näitas, kuidas *O. Spengler* juureldes kultuuri „hingé“ kallal, eksib abitult metafüüsika ja müstika uttu. Õhtumaa kultuuri allakäik tähendab tegelikult kapitalistliku ühiskonna rasket kriisi.

Referaadid „Dialektilisest materialismist“ ja „Ajaloolisest materialismist“ püüdsid anda ülevaadet proletariaadi maailmavaadetest ja ajaloolisest materialismist kui ühiskonna arenguseaduste teaduslikust teooriast.

Referaat teemal „Absoluutne substants“ käsitles eelajaloolist, animistlikku ja teaduslikku maailmavaadet.

Referaat „Riigi kadumine ja kommunistlik ühiskond“ põhjustas läbi-rääkimisel palju vastakaid seisukohti.

Referaat „Imperialistlikest sõdadest“ oli kahtlemata aktuaalne, käsitles esimese imperialistliku maailmasõja ülekasvamist teiseks imperialistlikuks sõjaks.

Refereerides „Sotsialistlikust seaduspärasusest“ võrdles referent seda kodanliku seaduspärasusega ja osutas sotsialistliku seaduspärasuse printsiibi suurele tähtsusele.

Marksismi-leninismi klassilistest teostest on analüüsitud „Kommunistlik manifest“ ja „Filosoofia armetus“.

Omandatud teadmiste ulatuse ja põhjalikkuse kontrolli on teostatud ekspromptkõnede pidamisega liisuga võetud pisiteemadel. Kõneleja kritiseerimisel pööratakse tähelepanu ka tema esinemisele kõnelejana, sest mis kasu oleks suurist teadmisist, kui neid ei osata väljendada.

Sellest põgusast ülevaatest peaks selguma, et Marksismi-Leninismi Ringis valitseb tõsine tööind. Lootkem siis, et see ring suudab edaspidi haarata kõik üliõpilased, kes tahavad täielikult omandada esirindlikku teadust, marksismi-leninismi.

V. S.

Jaan Koorti nimeline Riigi Rakenduskunstikool

Nimetatud kool on endise Tallinna Riigi Kunsttööstuskooli uuendatud järglane. Kooli õppekava on avar ja haarab olulisemaid rakenduskunsti alasid. Koolis on järgmised osakonnad: rakendusmaal, dekoratsioon, graafika, nahatöö ja raamatuköitmine, keraamika, skulptuur, klaasitöö, rauatöö, tekstiil ja mood, sisearhitektuur ja aiaarhitektuur. Kooli ja osakondade juhatajaks, õpetajaiks ja assistentideks on tuntud kunstnikud ja eriteadlased, nagu direktor Starkopf, smd Greenberg, Jansen, Mellik, Lukats, Haamer, Reindorf, Luhtein, Pallas, N. Mey, Alas, Talvik, Haas, Roosmaa, Tammeraid, Pedaka jt. Peale erialainete õpetatakse teoreetilisi aineid, nagu kunstiajalugu, joonestamist, kirjandusõpetust, raamatupidamist, tehnoloogiat, anatoomiat, riigikaitset, vene keelt ja konstitutsiooni. Mittekeskkoollilõpetanuile õpetatakse lisaks üldhariduslikke aineid keskkooli kava ulatuses.

Tundub, et oleme Nõukogude Liidu Kunstidevalitsuse erilised lemmikud. Vist küll sellepärast, et Nõukogude Liidus rakenduskunst on alles hoogsas kujunemisjärgus. Sellepärast on meie kool mõnes suhtes eeskujuks ja huviga jälgitakse meie reforme, kujunemist ja õppetööd ning soodustatakse seda igapidi. Nimelt jaanuarikuus oli meie õpilastele tähtsaks päevaks see, mil teatati, et ENSV Rahvakomissaride Nõukogu on määranud meie kooli kõrgemate koolide hulka. Sisuliselt tähendab see suuremaid ainelisi võimalusi ja suuremaid nõudmisi õppetöös.

Seltsimehed Tartu ja Tallinna ülikoolides võtavad meid lahkesti vastu oma ridadesse. Teame, et meil on palju neid, kel puudub ülikoolis nõutav eelharidus, kuid püüame puudusi kõrvaldada jõudumööda küll keskkooli lõpetamiseks korraldatud erikursustel, küll kooli juures. Kuid olgu teada, et meie eriala — see kehtib ka iga kunsti õppimise kohta üldse — on raskem ja aeganõudvam kui mõni eksaktteadus ülikoolis. Vastavalt sellele on meie studiumi kestus seitse aastat.

Peab tunnistama, et meie kool on praegu mitmekordses ülemineku- ja kujunemisjärgus. Nimelt üldises üleminekujärgus, siis üleminekujärgus kutsekoolilt kõrgemale koolile ja lõpuks seoses üldise olukorraga üleminekujärgus uuele kunstisuunale. Viimane ümberkujunemine on rakenduskunstile palju kergem, lihtsam ja omasem kui kujutatavale kunstile. Kultuurinimene taotleb tööd ja ilu, ja seda me õpimegi. Meie töö seisab kunstipäraste kavandite tegemises ja nende tehnilistes teostamises. Keraamika, sisearhitektuuri, filigraani jt. suhtes on rakenduskunsti mõiste selge, uudsem on aga see maali, skulptuuri ja graafika alal.

Üldise joonistamisoskuse arendamiseks on kasutada arvukalt modelle, keda joonistame nii ruumis kui ka looduses töö juures. Kevadel tuleb võimalikult palju joonistada looduses. Kunsti- ja värvimeele arendamiseks on eriloengud ja praktilised tööd. Kogu kooli tööst ülevaate saamiseks ning õppimiseks on igakuise kompositsiooninäda tööd pandud välja vaatamiseks.

Koolis on õpilasi kaksada. Õpilaste isetegevus kommunistlike noorte juhtimisel on võrdlemisi elav. Koolis on Osoaviahimi ja MOPR-i algorganisationsatsioonid, seinaleht „Vorm ja Värv“, laulurühm ja kehakultuuri kollektiiv. Samuti korraldatakse igakuisi kirjandusõhtuid, referaate ning tähtpäevade tähistamisi. Koolil on sõprusleping Elektri-, Gaasi- ja Vesivarustuse Trus-tiga. On võetud osa suusa- ja võimlemiscrossist ja metsatöödest, ideekavan-dite võistlusist ja dekoreerimistöödest pidustuste puhul. Sellega on pandud küünal küünlajalale.

A. J.

Tehnikaülikooli keemia- ja füüsikaringi tegevusest

Tallinna Tehnikaülikooli keemia- ja füüsikaringi töö on kevadsemestril arenenud edukalt.

Saabunud tagasi matkalt Moskvasse ja Leningradi tutvumiseks teaduslike uurimisasutistega, esitas prof. A. Parts ülevaate oma tähelepanekuist, mainides eriti prof. Kapitsa laboratooriumi Moskvast, kus on saavutatud maailma tugevamaid magnetvälju.

Kindel alus ringi tegevusele pandi 4. märtsil ringi peakoosolekul. Valiti uus juhatus koosseisus: esimees prof. A. Parts, liikmed dr. A. Altmäe, G. Mets, S. Rannak ja O. Kirret. Võeti ka vastu uus põhikiri, kus lähemate sihtidena määrati: ülikooli tehnilise ja teadusliku kaadri kvalifikatsiooni tõstmine, sidemete loomine vastavate alade tööstustega ja erialaliste teadmiste otstarbekam rakendamine uueks ülesehitustööks.

Samas esitas L. Ründal loengu „Aatomikaalud“, kus tutvustas uuemaid aatomikaalude määramise viise.

Aktuaalsemaks laiemale hulgale osutus 18. märtsil mag. A. Värismaa ettekanne „Agressiivne süsihape“. Autor, kes teotseb vastaval alal ise praktiliselt, esitas huvitavaid näiteid looduslikes vetes leiduva süsihappe toimest paekivile, millest näiteks on tingitud ka koskede taganemine meie jõgedes.

1. apr. refereeris mag. Erika Talts erialalisel teemal „Metavosvaatide tehnilistest rakendamisest“ ja 15. apr. K. Koordt refereeris teemal „Laboratoorsest klaasipuhumisest“.

Loengutesari lõppes mag. G. Metsa ettekandega „Aparaadid aatomituumade uurimiseks“. Siin jäi ettekandjal kahjuks käsitlemata kõige „noorem“ aatomitepurustaja Cüklotron.

Edaspidisel tegevusel oleks tervitatav kitsasfilmi projektsiooniaparaadi ja vastavate teaduslike filmide hankimine, millist küsimust siiski edukalt ametiühingulises ulatuses võiks lahendada.

L. Ormiste

Tartu R. Ülikooli teaduslikkudest töödest

EK(b)P IV kongressil otsustati rahvahariduse ja kultuurilise ülesehitustöö alal „organiseerida koolidele ja kõrgematele õppeasutustele uute õpikute koostamine ja Nõukogude õpikute tõlkimine, pöörates erilist tähelepanu kesk- ja kõrgema kooli varustamisele õpikutega ja kirjandusega“.

Partei otsust silmas pidades koostati Tartu R. Ülikoolis õppejõudude teadusliku töö plaan ning saadeti Hariduse Rahvakomissariaadile kinnitamiseks. Plaan koostati iga kateedri poolt eraldi. Kogusummas sisaldab see 482 teaduslikku tööd, mida kirjutavad 264 õppejõudu. Neist on professoreid 65, dotsente 29, õpetajaid 27, assistente 131 ja laborante 12. Kõige rohkem teaduslikke töid on ette nähtud arstiteaduskonnas — 159, järgnevad põllumajandusteaduskond 91 tööga, matemaatika-loodusteaduskond 84 tööga, ajaloo-keeleteaduskond 72 tööga jne.

Nõukogude Liidu ülikoolide määruste kohaselt on õppejõudude 6-tunnilisest tööpäevast 2,5—3,5 tundi ette nähtud teaduslikkude tööde kirjutamiseks. Käesoleval aastal, tingituna üleminekust uuele õppekavale on T. R. Ülikooli õppejõud koormatud lisaülesannetega, nagu õppekavade tõlkimine ja kohaldamine meie oludele jne.

Teadusliku töö plaani täitmist soodustab eriti asjaolu, et sotsialistlikus ühiskonnas on õppejõud vabad tööde kirjutamisega ja väljaandmisega seotud majanduslikest kuludest. Kodanliku režiimi juures on teadus alati olnud vaeslapse osas, kuna teadus oli rakendatud ainult kodanluse ideoloogia teenistusse. Sellest sõltuvalt oli teaduslikkude tööde väljaandmine jäänud enamikus õppejõudude korraldada.

Vaadeldes tööplaanis ettenähtud teaduslikke töid märkame, et suurem osa neist — arvult 383 — on individuaalsed tööd ja ainult 47 tööd on ette nähtud kollektiivsetena. Siin tuleb nentida, et Nõukogude Liidu vanemates vabrikides on eriti just viimastel aastatel suuremat tähelepanu pühendatud kollektiivsetele töödele. Rida õppejõude töötavad ühe tuumteema kallal, kusjuures igaüks neist uurib teatavat eriküsimust. Kuna iga õppejõu uurida jääb piiratud ulatusega ala, mis võimaldab põhjalikumat süvenemist, siis on lõpptulemuseks teaduslik töö, milles kõik küsimused on leidnud vajaliku käsitletu. On oodata, et ka meie õppejõud hakkavad tulevikus suuremat tähelepanu pöörama kollektiivtöödele ning saavutavad selgi alal suuri tulemusi. Valmimisel olevatest kollektiivtöödest võib esile tõsta sms E. Aunap'i ja L. Teiss'i „Üldhistoloogia õpperaamatu“ koostamist, sms prof. L. Puusepa ja L. Riivese „Neuroloogilisi komplikatsioone nakkushaiguste puhul“, sms prof. A. Koort'i, K. Ramuli ja E. Bakis'e „Juhendid üliõpilaste teadusliku uurimistöö korraldamiseks“, prof. A. Humala ja labor. E. Siidami „Punktkonstruktioonide teostamine tasapinna voltimise teel“, prof. K. Leiuise ja A. Eenlaid'i „Rootsi kärbbe (*Oscinella frit*. L.) bioloogia ja tõrje“, prof. A. Nõmmiku ja O. Halika „Mulla lubjaseisud Lõuna-Tartumaal“ jt.

Praegune individuaalsete tööde suur ülekaal on seletatav asjaoluga, et paljud õppejõud on oma töid alustanud juba varem ja need tööd väärivad igati jätkamist ja lõpetamist.

Üliõpilaste seisukohast lähtudes tuleb erilist tähelepanu pöörata kirjutamisel olevaile õpperaamatuile ja Nõukogude õpikute tõlkimisele. Viimastel aastatel ja eriti viimasel ajal ilmnes suur puudus eestikeelsetest õpperaamatutest, mis oleksid vastanud ülikooli kursuse ulatusele. Kuigi ka lähemal ajal ilmuvad õpperaamatud ei suuda täita kõiki lünki, pole siiski kahtlust, et paljude ainete ettevalmistamine ja omandamine muutub süstemaatsemaks ja põhjalikumaks senisest. Lähemal ajal valmivatest õpperaamatutest võib nimetada sms M. Nurga „Kolhoosiõiguse allikate kronoloogiline ja süstemaatiline loetelu“, dr. A. Lüüsilt „Röntgenoloogia ja radioloogia õpperaamat“, prof. P. Tarvelilt „Keskaja ajalugu“ I ja II osa, samuti ka „Uusaja ajalugu“ I ja II osa, prof. H. Kruusilt „Nõukogude Liidu rahvaste ajalugu“, prof. K. Kirdelt „Meteoroloogia õpperaamat“, prof. A. Öpikult „Geoloogia õpperaamat“ I ja II osa, prof. V. Ridalalt „Peatükke üldhaiguse õpetusest“ jm.

Põhjalikumatest töödest, mis ilmuvad mõne aasta pärast, tuleb esile tõsta marksismi-leninismi õppejõudude töid sms K. Kurelt ilmub 1943. a. „Objektiivse reaalsuse peegeldus keeles“, sms I. Kruusilt „EK(b)P ajajärgul 1917.—1920. a.“ ja sms V. Pällilt „EK(b)P ajajärgul 1920.—1925. a.“ jt.

Üldse valmis käesoleva aasta I ja II kvartaalis kokku 87 teaduslikku tööd, III kvartaalis — 31, kuna pearaskus langeb IV kvartaalile, mil valmib 180 tööd. Siirduvaid teemasid on 149. TR Ülikooli õpperaamatutel seisab ees suur vastutusrikas ülesanne, viia meie teadus senisest kõrgemale tasemele ja täita sellega EK(b)P IV Kongressi otsused.

J. Raid

Tartu R. Ülikooli MOPR-i rakukese tegevusest

Tartu R. Ülikooli MOPR-i rakuke algas oma tegevust 4. märtsil 1941. Asutamiskoosolekul valiti rakukese büroo liikmeteks smd J. Mäll, V. Tammaru, S. Narma, H. Põltsamaa ja E. Kruus. Revisjoni komisjon valiti koosseisus smd L. Kurg, A. Männiste ja L. Jõevere. Büroo jaotas oma esimesel istungil ametid järgmiselt: esimees — J. Mäll, esimehe asetäitja — V. Tammaru, laekur — S. Narma, sekretär — H. Põltsamaa, propagandist — E. Kruus.

Fikseerinud konkreetsed ülesanded ja tegevussuunad, asus Tartu R. Ülikooli MOPR-i büroo arendama laialdast tegevust MOPR-i mõtte selgitamiseks ja levitamiseks Tartu R. Ülikoolis, alul eriti teenistujate peres. Pöörduiti kas otseselt või Ülikooli allasutuste aktiivsemate ja teadlikumate seltsimeeste kaudu kõikide Ülikooli allasutuste poole. Hoogsa organiseerimistöö tulemusena võidi MOPR-i päevaks 18. märtsil loetella Tartu R. Ülikooli MOPR-i rakukese liikmete peres 703 teenistujat.

Rea Tartu R. Ülikooli allasutuste teenistujad olid koondunud MOPR-i ümber 100%-liselt. Mainitagu selliseist esirindlikumaist Ülikooli asutustest: Rektoraat ja Majandusosakond Ülikooli peahoones, Õigusteaduskonna õppejõud ja teenijad, Loomaarstiteaduskonna õppejõud ja teenijad, Silmakliinik, Kõrva-, Nina- ja Kurguhaigustekliinik, II Haavakliinik, Ülikooli Pearaamatukogu, Botaanikaia ja Instituudi õppejõud ja teenijad jt. Väga edukalt on selgitus- ja organiseerimistöö teostatud ka II Sisehaiguste Kliinikus (92%), I Sisehaiguste Kliinikus (85%) ja ajaloo-keeleteaduskonna õppejõudude peres.

Samaaegselt teenistujate edasise koondamisega MOPR-i ümber otsustas büroo organiseerimistööd hakata tegema paralleelselt ka üliõpilaskonnas. Vastavalt kõigi teaduskondade esindajaile korraldatud instrueerimiskoosolekul võeti vastu üksmeelne otsus asutada iga teaduskonna juurde MOPR-i algrakuke.

Koondanud enda ümber küllaltki arvuka liikmespere ja lahendanud põhilisemad organiseerimisküsimused, teostas Tartu R. Ülikooli MOPR-i büroo rea tegevuskavas ettenähtud üritusi.

18. märtsil korraldas Tartu R. Ülikooli MOPR-i büroo Pariisi Kommuni 70. aastapäeva ja MOPR-i päeva tähistamiseks Ülikooli aulas piduliku koosoleku. Koosolekule oli kogunenud arvukas teenistujate ja üliõpilaste pere. Avasõnas selgitas büroo esimees sms J. M ä l l päeva mõtet ning MOPR-i suurt tähtsust eriti tänapäeva tingimuses, kus kogu kapitalistlik maailm on haaratud teise imperialistliku sõja keerisesse. Ühtlasi kutsus ta kõiki Tartu R. Ülikooli teenistujaid ja üliõpilasi tihedalt koonduma MOPR-i ümber. Pikema päevakohase kõnega Pariisi Kommunist esines sms prof. P. T a r v e l. Piduliku koosoleku kontsertosa sisustasid ettekanded meeskoorilt ja orkestrilt sms R i t s i n g u juhatusel.

Selle kogu ülikooliperet haarava ürituse kõrval on büroo korraldanud MOPR-i teemadel rea ettekandeid teenistujaile Ülikooli allasutuses kui ka üliõpilasile nende teaduskondade koosolekul.

Lõppev semester möödus Tartu R. Ülikooli MOPR-i rakukesel ulatusliku organiseerimistöö tähe all. Järgnev, sügisene semester, tahab organiseerimistöö kõrval senisest veelgi rohkemalt rõhku panna oma liikmeskonna ühiskondlik-poliitilisele kasvatusel, eriti oma alasektori MOPR-i ja üldse proletarise internatsionalismi mõtte viimisel laia- ja hulkadesse. Selleks kavatses MOPR-i büroo korraldada järgneval semestril rea suuremaid üritusi kui ka intensiivistada allorganisatsioonide tööd. Selle tõhusamaks teostamiseks on kavatsusel rida uuendusi ka organiseerimismooduste alal. Kõigi Ülikooli allasutuste või nende gruppide juurde luuakse algorganisatsioonid. Üliõpilaskonnas viiakse organiseerimistöö üksikute teaduskondade kaupa lõpule muudatusega, et edaspidi moodustavad üliõpilased koos teaduskonna teenistujatega ühise algorganisatsiooni (seni olid õppejõud organiseeritud eraldi).

Organiseerimistöö tulemusena on praegu Tartu R. Ülikooli MOPR-i rakukese liikmeiks 767 teenistujat. Üliõpilaskonnas jätkub organiseerimis-

töö intensiivselt. Üksikud teaduskonnad on kutsunud üksteist vastastikku sotsialistlikule võistlusele MOPR-i organiseerimistöö alal. Praeguste kokkuvõtete järgi on koondunud MOPR-i ümber üle 300 üliõpilase. Sellega üliõpilased on näidanud, et kasvav sotsialistlik haritlaskond on täie teadlikkusega mitte üksi kasutamas sotsialistliku korra hüvesid, vaid neid innukalt ka kindlustamas ja tugevdamas.

Teaduskondadest absoluutse liikmete arvu poolest kõige edukam on õigusteaduskond 85 liikmega, arstiteaduskond 84 liikmega, ajaloo-keeleteaduskond 80 liikmega ja loomaarstiteaduskond 29 liikmega.

Tartu R. Ülikooli MOPR-i rakukese liikmete arv on seega kaugelt üle tuhande. Huvitav on siinjuures märkida, et see arv moodustab üle 30% Tartu ja Tartu maakonna MOPR-i liikmete üldarvust.

Massilise ja tiheda koondumisega MOPR-i ümber on Tartu R. Ülikooli teenistujad ja üliõpilased näidanud kujukalt oma solidaarsust kõigi maade revolutsiooni eest võitlejatega. Kuid meie ei tohi lasta end peatada edust, vaid peame tegema kõik oma rakukese tugevdamiseks nii liikmete arvult kui ka ideelis-poliitiliselt tasemelt, et omalt poolt veelgi tõhusamalt ulatada abistavat kätt seltsimeestele piiride taga, tugevdada proletaarset internatsionalismi ja aidata kaasa selleks, et rahvusvaheline revolutsiooniline proletariaat võiks teostada MOPR-i põhikirja viimase §-i — MOPR-i likvideerimise, mis toimub vajaduse kadumisega sellesihilise organisatsiooni järele — sotsialismi võiduga kogu maailmas. Seniks aga koondame kõik oma jõud!

E. K.

Tartu R. Ülikooli seinalehtede kunstilisest küljest

Ülikooli seinalehtede arv ulatub käesoleval momendil 13-le. Nende sisulise külje kõrval väärib tähelepanu seinalehtede kunstiline kujundamine, kus üksikute õnnestumiste kõrval leidub veel rohkesti puudusi.

Õigusteaduskonna ametiühingulise häälekandja „§“ kunstiline ilme on üldiselt korralik, kuid jätab kuiva ja ametliku mulje. Teksti loetavus on hea, artiklid esinevad sobivas pikkuses ja laiuses.

Kunstilist korrigeerimist vajab foon, mis teeb üldmulje halliks ja protokolliliseks. Vea vältimiseks võib tarvitada kas tumedamat värvilist fooni või kirjutusi esitada toonikamatel paberitel. Vabale põhjale, mida seekord leidub liigselt, oleks sobiv asetada värvilisi joonistusi või dekoratiivseid plekke. Õigusteadlaste suure arvu hulgas peaks leiduma vajalike kunstiliste võimetega isikuid, kes suudaksid anda joonistusi ja karikatuure, või rakendada värvi arvukamalt, leidlikumalt ja dekoratiivsemalt.

Ajaloo-keeleteaduskonna üliõpilaste seinaleht „Dialektik“ nr. 2 on värvikäsitluselt märksa mõjuvam, kuigi toonides on vähe tabavust. Nime külmad toonid mõjuvad erksalt, foon on õnnestunult tume — tekst tõuseb esile intensiivselt ja puhtalt. Värvilistele paberiribadele kirjutatud pealkirjad näitavad leidlikkust, kuid siin ei tarvitse tulevikus ainult sellise

lahendusega piirduda. Seinalehes esitatud töömotiiviga tušijoonistus näitab autori tublit kunstiannet.

Üliõpilaste Ametiühingulise Komitee häälekandja „Nõukogude Üliõpilane“ nr. 6 ei ole üldmuljelt õnnestunud, kuna kujunduslik osa on nõrgavõitu. Häirivalt mõjub oranž põhja kasutamine. Foonil komplementäärvärviga šrift „Kõikide maade proletaarlased, ühinege!“ lööb silmade ees virvendama ja segab tunduvalt. Üldiselt on halli värviga tugevasti liialdatud. Värvilt intensiivsele alusele asetatud hallitoonilised kaunistused mõjuvad rõhuvalt.

Fooniks on soovitatav tarvitada tumedamat pinda. Nii näiteks on seinalehe endise aluspõhja toon selleks kahtlemata sobivam. Otstarbekam on illustratsioone ja ilustusi seinalehe alusele asetada eri värvi rõhknaeltega, sest kleepimine on ebapraktilisem, see rikub pinda, paber tõmbub volti ja jätab lohaka mulje. Ornamentaalne külg on liialt ühesugune. Näib, et illustreerimist teostab üks isik, mis õieti pole puudus, kuid soovitamam ja õigem on kaastöö mitmetelt üliõpilastelt.

Ruumi parem kompositsiooniline lahendus ja värvis esinevate puuduste kõrvaldamine aitavad „Nõukogude Üliõpilase“ kunstilist ilmet tunduvalt tõsta.

Muusikaringi häälekandja „Helitare“ on dekoratiivsest küljest mitmekesine. Reproduktsioonide kõrval peaks leiduma ka omaloomingulist tööd. Üldmuljelt tundub seinaleht hõredana, mida nähtavasti tingib materjali vähesus. Kujunduslik külg on tavaline, vähe maitsekas.

Ülikooli komnoorte seinaleht „Esirindlik Noor“ nr. 1 võib olla eeskujuks kõikide seinalehtede toimetajaile. Toonide vahekorrad tumesinise fooniga on silmapaistvalt õnnestunud, samuti avaldab eeskujulikkust dekoratiivne kujundus. Leidlikud väljalõiked näitavad, et dekoratiivseid elemente võib väga hästi viia väljapoole tasapinda. Lehel puudub kahjuks toimetuse nimestik ja järjekorranumber.

Üliõpilassöögisalaali teenistujate seinalehe „Seltsimees“ (nr. 2) asukoht ei ole õnnestunud, sest vaatlusdimensioonide puudumine takistab dekoratiivset mõju. Seinaleht evib omapärase ringikujulise pinna, mille seesmise jaotuse proportsioonid vajavad kontrollimist. Kujundamine näitab head taht ja püüdlikkust. Nagu „Nõukogude Üliõpilase“ juures, peab siingi veaks pidama kaastöö kleepimist alusele, samuti illustreerimise monopoleks kujunemine ei ole tõeliste ülesannete kohaselt plussiks.

Rohuteaduskonna ametiühingulisel häälekandjal (nr. 2) puudub täielikult dekoratiivne, kaunistav osa. Nähtavasti soovisid üldkavandi koostajad seinalehe viia suurejoonelisse lihtsasse värvigammasse, tõeliselt mõjub ta pisut ühetooniliselt ja igavalt lagedal seinal, kuigi mitte maitsetult. Seinalehe kahte külge piirav heraldiline kujund on kompositsiooniliselt hästi lahendatud, kuid alalise sümbolina on tal oma kolossaalsusega tüütavaks muutumise võimalusi.

Leht, mõjudes tuimalt ja vaeselt, nõuab enam tähelepanu omistamist kujunduslikule küljele. Abinõudeks siinjuures võiksid olla: värvilised alg-

tähed, dekoratiivsete plekkide kasutamine ja üldiselt — tekstiosas elavam värvikäsitlus. Vastasel korral tuleb lugeda rohuteaduskonna seinalehte kunstiliselt verevaesemaks väljaandeks ülikooli piires.

Põllumajandusteaduskonna üliõpilaste häälekandja „Uudismaa“ nr. 2 kunstiline külg avaldab tugevat isetegevustahet. Kahtlemata on siin palju algelisust, kuid heale tahtele võib alati asetada suuri lootusi. Seinalehe rohekas põhitoon ja illustratsioonide mitmekesisus teevad üldmulje pisut kirjuks. Värvide paigutamine nõuab enam kaalutlust ja ühtlustust.

Loomaarstiteaduskonna üliõpilaste ametiühinguline häälekandja nr. 2 on samuti dekoratiivselt mitmekesine, siiski veidi küpsem kui eelmine. Seinalehe nimi, mis on pikk ja raskelt mahutatav, vajab kunstiliselt sobivamat lahendust. Eksimusi esineb toonide kooskõlas. Oranž rohelisel põhjal ei mõju rahuldavalt, punased tähed on komplementäärsed ja häirivad. Tähtede üleliigsest kasutamisest tuleks kindlasti hoiduda.

Hindamist väärib suur isetegevustahet. Seinalehes esitatud hea karikaatuur võib olla eeskujuks, et teisedki seinalehed arvestaksid samalaadse kaastööga.

Arstiteaduskonna üliõpilaste seinaleht „Medicus“ nr. 2 on omamoodi hästi õnnestunud. Üldmulje on hea, esitusviis on puhas ja korrektne. Tumelilla foon on õnnelikult valitud. Ainult kompositsiooniline ülesehitus kannatab ühe pikema artikli arvel, mis lehe pinna lõhub kaheks osaks. Esitatud joonised-karikatuurid vääriksid kõrget hinnangut.

Bioloogia osakonna häälekandja „Materia“ nr. 1 rakendab algupäraselt võtet kirju fooni näol. Üldiselt on see huvitav, kuid mõjutab kahjuks ajakirja loetavust ebasoodsalt. Fooni domineerimist vähendavad õnnelikult valitud intensiivsed värvid, mille juures on punasega pisut üle pakutud. Tekst ja dekoratiivne koostis annavad tunnistuse haruldasest korrektsusest ja püsivusest, reljeefsed, puhtalt väljatööteldud tähed mõjuvad esiletõusvalt. Ainult algähed tunduvad fooni tõttu hallidena, sobivam oleks nende esitamine värvis või mustas.

Bioloogide leidlikkus ja seinalehe kujunduslik külg vääriksid kiitust. Loodetavasti leitakse vastukaal vigadele, mis häirivad loetavust. Võib-olla annab häid tagajärgi tekstipinna laiendamine ja teksti enda kitsendamine.

Metsaosakonna üliõpilaste seinaleht „Metsamees“ vastab vormilt NSVL omadele, ta jätab üldformaadi vabaks ja tekstist sõltuvaks. Esitusviis on puhas ja korrektne, väheste abinõudega on saavutatud rahuldavaid tagajärgi.

Ülikooli teenistujate seinaleht „Oma Sõna“ nr. 7 ei ole üldmuljelt halb. Pealkiri mõjub raudsena, külmana ja vajab enam värvivärskust. Mõningatel esitatud reproduktsioonidel puudub kahjuks teose autori nimetus.

Ülikooli seinalehed näitavad suures enamikus kaastööliste suurt huvi ja ettevõtlikkust. Üldisi raskusi näib tekitavat ainult kompositsiooniline külg ja eriti värviküsimus. Võimatu on nõuda juba esimeste numbrite juures täiuslikkust ja sellepärast peab heaks kiitma igakülgset katsetamist. Seinalehtede toimetajad peaksid pidevalt jälgima teisi seinalehti tähelepanekute

ja võrdluste tegemiseks. Siin ei tohi mõelda mitte algupäraste huvitavate võtete kopeerimisele, vaid esinevate vigade vältimisele. Originaalsed ideed on väärtuslikumad isegi eksimustes, sest nad väldivad seinalehe standardtüübi tekkimist, millest tuleks igati hoiduda. Seinalehtede kunstilises küljes vajab enam rõhutamist just isetegevuse osa, kuid nende illustreerimine ei tohi jääda üksiku monopoliks, vaid kaastööd peaks hankima kõigilt, kellel on loovat kunstinärvi.

„Nõukogude Kõrgema Kooli“ toimetus tahab edaspidi perioodilise sisulise ja kunstilise külje arvustamisega ja vastavaid probleeme käsitlevate artiklitega kaasa aidata ülikooli seinalehtede kunstiliselt kõrge taseme saavutamiseks.

H. K.

Mõned read sotsialistlikust realismist

Sõna „realism“ ühekülgne tõlgendamine lubab oletada loodusvormide labast kopeerimist, kus kunstniku loov vaim tasalülitatakse. Sotsialistlik realism nõuab eelkõige looduse, reaalse maailma avaldusvormide põhjalikku tundmist. Eriti selles nõudmises nähakse tonti, mis purustab kunstniku individuaalsuse ja teeb talt tavalise käsitöölise.

Kunstiprobleemide käsiteluse peab lähtuma enam realismi kui eksaktsest sotsialistliku realismi mõistest. Viimane on alles kujunemisjärgus. Ta tõuseb ja areneb koos sotsialistliku kultuuriga. Käesoleval momendil võib sotsialistlikule realismile anda ainult negatiivne definitsioon: ta on kunstisuund, mis pole formalistlik ega naturalistlik. Järelduvalt sellest võimaldub kunstnikule avarapiirdeline teemavalik. Temaatilise toormaterjal vormistatakse kunstniku loova tegevuse tulemusena. Kunsti sihiks pole formalismile omane vormiarendamine; vorm on ainult kunstilise mõtte vahendajaks.

Luules võib rütmiliselt ja kõlavalt reastada tuhandeid ilusaid sõnu, kuid nad ei evi väärtust ilma ühendava mõtteta. Kunstiline elamus taandub liigse vormikultuse puhul luuletaja žongleerimiskunsti imeteluks.

Ka kujutavas kunstis ei saa ekspressioon olla tähtsam mõttest, mida ta teenib. Õige kunst taotleb sisu ja vormi sünteesi.

Kunstnik peab haarama ajastust aktuaalseima ja tüübilisima ja esitama seda isikliku aspekti kohaselt. Courbet ütleb: „Tõlgendada ideesid, ajastu aspekte minu hindamise järgi, teha sellest elava kunsti sõna — see on minu ülesanne!“ Võib-olla maailmakuulsa kunstniku lause poleks küllaldane vastandarvamuste kummutamiseks, kui mitte kõik, kelle mõtteviis baseerub reaalsel alusel, ei kinnitaks sama.

Esteedid näevad kunsti dekoratiivse salongikaunistajana, oletades, et sotsialistliku ühiskonna töötavat kodanikku ei huvita töömotiivid, mida tegelekuks talle küllaldaselt pakub.

Prantsuse kunstiajaloolane André Fontaine toob ilmeka näite. Louvre ühes saalis asuvad kõrvuti idealiseeritud madonnapilt ja Brower'i väike lõuend, mis kujutab vanameest piibuga. Kunstihuvilised mööduvad külmalt

esimesest ja peatuvad imetlusega flaami kunstniku töö ees. Neid köidab lihtsus, karakterus ja ilmekus, mida kunstnik esitab terava läbitundmisega.

Läbitunnetamine on loominguprotsessi tähtsaimaks eelduseks. Mida põhjalikum on kaemus, mida avaram mulje, lihtsam ning karaktersem väljendus, seda väärtuslikum on kunstiteos. Kunstnik fikseerib peas või paberil tegelikust elust ammendatud muljed ja kunstiteosest kujuneb reaalsuse ekspressioon, õieti reaalne ekspressioon, mis formeerub reaalse terviku valitud osadest.

Meie tunne meeltega tajutavat loodust ja see jääb alati meie huvi keskpunktiks. Kunstiteose hindamisel pole kriteeriumiks looduse täpsa representeerimise fakt. Väärtusliku kunstiteose annab ainult süntees loodust faktidest ja kunstniku siseelamusest. Selles küsimuses põrkavad kokku naturalism ja realism, ning muutuvad üksteise vaenlasteks.

Naturalistide kunsti eesmärgiks on loodusosade steriilne kopeerimine. Imiteerides reaalsust võimalikult suure täpsusega, vulgariseerivad nad kunsti. Kunstniku loov vaim hävib rassipuhta naturalismi juures täielikult.

Realist näib loodust samuti imiteerivat, kuna ta püüab teda reprodutseerida sellisena, nagu see kunstnikule ilmneb; kuid tõeliselt on teos tema isikliku loodusetunnetuse imitatsioon. Looduse põhjalik tundmine, selle realistlik representeerimine ei hävita kunstniku loovat isiksust, sest ta tunnetab kõike individuaalselt, evib eriaspekte ja haarab nähtusi vastavalt oma vaimule ja temperamendile.

Sotsialistlik realism vabastab kunstniku idealismist. Kui naturalistid kopeerivad orjalikult loodust, siis idealistid kalduvad teise äärmusse. Nad ignoreerivad reaalsust ja püüavad kunstiteoses konkretiseerida iluideaali.

Kui realism nõuab looduse tundmist, väljenduse karakterisust ja ühtlust, detailides üldise paljastamist ja üldises mõjus detailide esilemanamist, siis tähendab see nõudmine mitte survet, vaid vabanemist kinnisideedest ja manerismist.

Kunstnikkonna ja tärkava kunstnikegeneratsiooni endi kätes on sotsialistliku realismi kujundamine. Lähtealuseks on inimkultuuri senised suursaavutused, neist lähtutakse, kuid nende man ei takerduta. Lõpliku sisu sotsialistlikule realismile annab järjest arenev ja täiustuv sotsialistlik kultuur.

H. K.

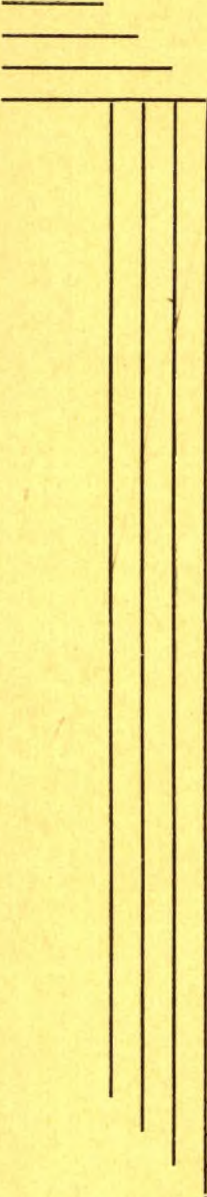
„NÕUKOGUDE KÕRGEM KOOL“ ilmub 10 numbrit aastas.

Väljaandja ENSV Hariduse Rahvakomissariaat. RK „Teaduslik Kirjandus“, Tartus. Ülikooli 9—2, telef. 27-24. Vastutav toimetaja F. Issak. Tehniline toimetaja T. Oinas. Korrektor P. Rattus.

Ladumisele antud 15. V 41. Trükki antud 4. VI 41. MB4737. Paberi formaat 67×95. 1/16. 36 202 tähte trükipoognal. Trükipoognaid 4. Autoripoognaid 3.59. Arvestuspoognaid 3.6. Trükiarv 1400 eks.

Trükitud „Tartu Kommunisti“ trükikojas, Tartus. Trükikoja tellimise nr. 1027. Tellimisi võtavad vastu RKK Müügiosakond, Tallinn, Pärnu mnt. 10—24, kõik raamatukauplused, ajalehtede kontorid, postiasutused-sidekontorid ja RKK kollektiivmüügi usaldusmehed.

„Советская Высшая Школа“ № 5, 1941. Гиз. „Научная Литература“, Тарту. На эстонском языке.

Ülevaateid ENSV ja NSVL
lava- ja muusikakunsti aren-
gust, kokkuvõtteid näite- ja
helikunstnike elust ja tööst,
lava- ja muusikakunsti teoo-
riat ning praktikat sisaldab
ENSV Kunstidevalitsuse väl-
jaandel ilmuv illustreeritud
kuukiri

TEATER

JA

MUUSIKA

Tellimishind aastas rbl. 17.-,
poolaastas rbl. 8.50, veerand-
aastas rbl. 4.50. Üksiknumber
rbl. 1.50. Tellimisi võtavad
vastu: RKK MÜÜGIOSAKOND,
Tallinn, Pärnu 10; RKK raama-
tukauplused, ajalehtede kon-
torid, postiasutised-sidekon-
torid ja RKK usaldusmehed.

Rbl. 1.80